

Nytt i privatretten

Utgitt av Institutt for privatrett ved Universitetet i Oslo

Nyhetsbrev for informasjon på det privatrettslige området Nr. 2, mai 2000

KONTRAKTSRETT

Mangel ved fast eiendom. Prisavslag

Høyesterettsdom av 10. februar 2000, Pelsdyrhallene

(1) I 1995 ble en eiendom ca. 17 km fra Kristiansand solgt til K for kr 500 000,-. Eiendommen hadde da vært til salgs i flere måneder, og K var den eneste som bød på den. Selger – S – ervervet selv eiendommen ved tredje gangs tvangsauksjon i 1992. K innredet driftsbygningen som bolig. Eiendommen, som var på 6 da, lå i et tynt befolket område. På 1980-tallet ble det oppført en driftsbygning og tre pelsdyrhaller på eiendommen.

Høsten 1996 gjorde K gjeldende overfor S at pelsdyrhallene hadde alvorlige mangler, blant annet var takkonstruksjonen underdimensjonert og den håndverksmessige utførelse var delvis dårlig. K krevet manglene rettet, men det ble ikke oppnådd enighet om spørsmålet. For Høyesterett har S akseptert at det forelå kjøpsrettslige mangler ved eiendommen, og at det ville koste kr 180 000 å utbedre disse.

Anken til Høyesterett reiste så vel et prosessuelt som et materielt retts-spørsmål. Høyesterett delte seg i et flertall på tre og et mindretall på to i avgjørelsen av disse spørsmålene, og da slik at de samme dommerne dissenterte både på den prosessuelle og på den materielle problemstillingen.

(2) S framsatte for Høyesterett en subsidiær anførsel om erstatning i tillegg til den prinsipale anførselen om prisavslag utmålt etter utbedringskostnadene, jf. avhl. § 4-12 (2). Dette reiste spørsmålet om S hadde fremmet et *nytt krav* for Høyesterett. Etter tvml § 366 andre ledd kan bare krav som er «påkjent» i den påankede dom gjøres til ankegenstand. Nye krav skal som hovedregel avvises.

Flertallet i Høyesterett, representert gjennom votumet til dommer Gussgard, fastslår kort at spørsmålet om erstatning ikke hadde vært tvistetema for lagmannsretten: «Det er verken i byrettens eller lagmannsrettens dom spor av at det ble fremsatt noe slikt krav.» Unntaksbestemmelsene i tvml § 366 var heller ikke aktuelle i saken.

Dermed kom spørsmålet om erstatningsanførselen endret kravets identitet, og spørsmålet om avvisning, på spissen. Denne problemstillingen er i

litteraturen først og fremst tatt opp under behandlingen av rettskraftspørsmålet, se eksempelvis Skoghøy, *Tvistemål*, Oslo, 1998, side 804, og Hov, *Rettergang i sivile saker*, Oslo, 2 utg., 1994, side 494.

Flertallet konkluderer med at «kravet om erstatning må anses som et annet krav enn kravet om prisavslag». Riktignok erkjenner flertallet at «krav om prisavslag og erstatning i praksis ofte vil ligge nær opp til hverandre, både i grunnlag og omfang». Dette vil være tilfelle dersom bare tapet i markedsprisen kreves erstattet. Flertallet velger imidlertid å anlegge en generell synsvinkel på vurderingstemaet: «Etter min mening kan vurderingen av om prisavslag og erstatning er ett og samme krav i relasjon til tvistemålsloven § 366, imidlertid ikke knyttes til forholdene i den enkelte sak». De prinsipielle forskjeller mellom prisavslag og erstatning blir dermed tydeligere. Krav om erstatning av indirekte tap på grunnlag av culpa skiller seg naturlig nok skarpt fra et prisavslag. Dersom man med en slik innfallsvinkel anser at erstatning og prisavslag er samme krav, vil en selger i ankeinstansen risikere å «stå overfor et krav av et helt annet omfang enn det saken dreide seg om i underinstansen, og muligheten for overprøving blir sterkt berørt».

Mindretallet, representert gjennom votumet til dommer Gjølstad, kommer derimot fram til at kravet ikke endrer «identitet selv om det subsidiært grunnes på bestemmelsene om erstatning». Uttrykksmåten vitner om at mindretallet vurderer spørsmålet i forhold til den konkrete utformingen av anførselen: «For å vurdere hvilket krav det gjelder, må man se på det faktiske grunnlag for kravet. Kravet i

Innhold nr. 2:

Kontraktsrett	s. 1
Erstatningsrett	s. 4
Selskapsrett	s. 11
Konkurranserett	s. 13
Markedsføringsrett	s. 13
Immaterialrett	s. 14
Opphavsrett	s. 14
Patentrett	s. 14
Varemerkerett	s. 15
Tingsrett	s. 16
Familie- og arverett	s. 17
Barnerett	s. 17
Familierett	s. 18
Boligrett	s. 18
Internasjonal privatrett	s. 19

e-post: caf@cappelen.no
<http://www.cappelen.no/caf/>

den foreliggende sak gjelder utgifter til utbedring av mangler/konstruksjonsfeil ved pelsdyrhallene.»

I tråd med gjeldende oppfatning foretar mindretallet en totalbedømmelse av spørsmålet. Blant annet trekkes fram at rettsfølgen er den samme i begge tilfelle, at kravene henger sammen og at prisavslag og erstatning tradisjonelt har vært behandlet under ett i forbindelse med slike krav. På denne bakgrunnen trekker mindretallet den motsatte konklusjon av flertallet.

Konsekvensene av flertallets syn er at «reglene om rettskraft [ikke] stenger for en ny sak om erstatning for den del av kravet som ikke dekkes etter reglene om prisavslag». Mindretallets standpunkt leder derimot til at S ikke senere kan bringe dette spørsmålet inn for domstolsapparatet. Merkelig nok tilføyer mindretallet: «Jeg ser da bort fra reglene om foreldelse.» Dette er en reservasjon som man naturlig skulle tro at flertallet, og ikke mindretallet, skulle ha tatt.

Flertallets standpunkt er etter min mening ikke uten videre opplagt. For det første synes det å være en utbredt oppfatning, og en lang tradisjon (slik som anført av mindretallet), med å behandle prisavslag og erstatning for verdiminuset som to sider av samme sak. For det andre vil de uheldige konsekvenser flertallet trekker fram ved å anse erstatning og prisavslag som ett og samme krav – selgeren risikerer å stå overfor et krav av et helt annet omfang enn det saken dreide seg om i underinstansen – bare ha gyldighet dersom man anlegger en generell synsvinkel. Hvis man derimot skiller mellom erstatning for verdiminuset (herunder utbedringskostnadene) og erstatning for annet økonomisk tap, elimineres denne risikoen. For øvrig er adgangen til å utvide påstanden i ankeinstansen sterkt begrenset, jf. tvml. § 366 første ledd. En utvidelse kan bare finne sted når «det gjøres sannsynlig at utvidelsen er begrunnet i omstendigheter som er inntrådt eller først blitt parten bekjent etter hovedforhandlingen, eller når motparten samtykker». Dessuten kan nye anførsler settes ut av betraktning i medhold av tvml. § 335.

Det standpunktet flertallet i Høyesterett har kommet fram til, kan etter min mening lede til en uheldig atskillelse av krav som materielt sett framstår som likeartede.

(3) Det materielle spørsmålet i saken gjaldt prinsippene for beregningen av prisavslaget. Prisavslagsregelen i avhl. § 4-12 inneholder to forskjellige prinsipper for utmåling av prisavslaget. Bestemmelsen lyder:

«(1) Har egedomen mangel, kan kjøparen krevje eit forholdsmessig prisavslag.

(2) Med mindre noko anna vert godtgjort, skal prisavslaget fastsetjast til kostnadene ved å få mangelen retta.»

Den var ingen dissens om de generelle utgangspunktene for bruk av prisavslagsregelen i avhl. § 4-12. Førstvoterende framholder at avhl. § 4-12 er en objektiv regel og utmålingen av prisavslaget er uavhengig av subjektiv skyld hos selger. Videre stilles det ikke krav om at mangelen er vesentlig slik som ved heving.

Førstvoterende gjengir dessuten den tradisjonelle forståelsen av innholdet i regelen om et forholdsmessig prisavslag i første ledd: «Forholdet mellom nedsatt og avtalt pris skal tilsvare forholdet mellom eiendommens verdi i mangelfull og i kontraktsmessig stand.» Han presiserer at «Med eiendommens verdi er det markedspris det siktes til ...».

Når det gjaldt det nærmere innholdet av regelen i andre ledd, kom dette ikke på spissen i den foreliggende tvisten. Partene var enige om at det ville koste kr 180 000 å utbedre manglene.

Derimot delte Høyesterett seg i spørsmålet om forholdet mellom avhl. § 4-12 første og andre ledd. Når benyttes første ledd og når kommer andre ledd til anvendelse?

Andre ledd i avhl. § 4-12 ble føyet til etter forslag fra justiskomiteen i Stortinget. Den lovpolitiske bakgrunnen for forslaget var å styrke kjøpers stilling. Det vil, som påpekt av justiskomiteen i Innst.O. nr. 71 (1991–1992) side 9, ofte knytte seg stor usikkerhet til beregning av et forholdsmessig prisavslag. «Komiteen har derfor i samråd med departementet funnet det riktig å lette kjøpers bevisstilling ved å foreslå følgende nytt annet ledd i § 4-12...»

Andre ledd er utformet som en presumsjonsregel – «med mindre noko anna vert godtgjort». Førstvoterende, som representerte flertallet, framhever at «det ikke [er] tvilsomt at det

ligger noe mer i dette enn vanlig sannsynlighetsovervekt». Dette er basert blant annet på uttalelsen i Innst.O. nr. 71 (1991–1992) side 10 hvor det heter at utbedringskostnadene skal benyttes som målestokk «med mindre formodningen svekkes av rimelig sikre opplysninger om eiendommens markedsverdi i hhv. mangelfull og kontraktsmessig stand». Førstvoterende formulerer dette skjønnsstemaet slik: «Det krav til sannsynlighet som annet ledd oppstiller, oppfylles da ved at det må kreves at prisavslaget basert på verdireduksjonen beløpsmessig klart atskiller seg fra kostnadene ved utbedring.»

Med dette utgangspunktet foretar førstvoterende en konkret vurdering av den pristrykkende effekt som manglene ved pelsdyrhallene representerer. Som nevnt innledningsvis var det enighet om at kjøpesummen tilsvarte markedsverdi av eiendommen uten mangler. På bakgrunn av tre uttalelser fra eiendomsめglere, konkluderer så førstvoterende med at «utbedringskostnadene ikke gjenspeiler fallet i eiendommens markedsverdi». To av eiendomsめglerne uttalte at manglene trolig ikke hadde noen slik effekt over hodet, mens den tredje antyder en markedsreduksjon på kr 100 000. Førstvoterende forkaster dermed beregningen av prisavslaget etter utbedringskostnadene og benytter i stedet første ledd i avhl. § 4-12. Etter en temmelig skjønnsmessig vurdering setter han prisavslaget til kr 75 000.

Mindretallet setter opp et snevrere anvendelsesområde for det forholdsmessige prisavslag etter første ledd i avhl. § 4-12. Andrevoterende finner først grunn til å presisere at andre ledd i bestemmelsen «vil være hovedregelen i praksis». Dernest gir andrevoterende til kjenne at hun deler førstvoterendes oppfatning om at beviskravet i andre ledd innebærer at «det kreves mer enn vanlig bevisovervekt».

Uenigheten mellom førstvoterende og andrevoterende gjelder temaet for beviskravet. Mens førstvoterende finner at det er tilstrekkelig å fastslå at utbedringskostnadene klart avviker fra den pristrykkende effekt, legger andrevoterende til grunn at det «også ut fra objektive kriterier med rimelig sikkerhet [må] kunne fastslås hvor stor den forholdsmessige prisreduksjon er». Første ledd i bestemmelsen

kan med andre ord ikke benyttes med mindre også beregningen av prisavslaget kan foretas med den nødvendige grad av sikkerhet. Det synes klart at mindretallet på denne måten ønsker å beskytte kjøper mot den skjønsmessige beregning som et forholdsmessig prisavslag innebærer.

Flertallet har etter min mening nådd fram til det eneste naturlige resultatet i saken. På bakgrunn av de fagkyndige uttalelsene som forelå, må det anses på det rene at den faktiske pristrykkende effekt som manglene representerte, var betydelig lavere enn utbedringskostnadene på kr 180 000. Det er da vanskelig å forlike seg med at kjøper likevel skulle tilkjennes et prisavslag svarende til utbedringskostnadene. I realiteten ville dette innebære at man innførte en økonomisk rettingsplikt for selger, noe lovgiver (bortsett fra for visse grupper) som kjent unnløt å gjøre, jf. avhl. § 4-10 (2) og Ot.prp. nr. 66 (1990–91) side 51, samt sluttkommentarene nedenfor.

(4) Dommen gir grunnlag for å komme med enkelte mer generelle refleksjoner.

(a) Innføringen av det *forholdsmessige prisavslag* ved vedtakelsen av de nordiske kjøpslovene, representerte i sin tid en nyvinning. Å basere beregningen av prisavslaget på en slik matematisk preget formel, har imidlertid vist seg vanskelig å praktisere. I rettspraksis omkring kjøp og salg av fast eiendom har derfor regelen blitt trent til side av en mer skjønnspreget verdiminusregel. Vedtakelse av forholdsmessighetsprinsippet som den juridisk prinsipale regel i avhl. § 4-12 representerer etter min mening et tilbakeskritt og kan vel først og fremst forklares ut fra den sterke vilje til å harmonisere nyere kontraktlovgiving med kjøpsloven.

Det er også symptomatisk at flertallet i Høyesterett, etter å ha redegjort for forholdsmessighetsprinsippet på tradisjonelt vis, ved sin konkrete håndtering av regelen faller tilbake på en rent skjønsmessig vurdering.

(b) Det standpunktet flertallet tar til avvisningsspørsmålet hindrer Høyesterett i å drøfte adgangen til å få utbedringskostnader dekket ved krav om *erstatning* etter avhl. § 4-14.

I rådsegn 12 fra Sivillovbokutvalet avvises tanken om å innføre en generell rettingsplikt for selger blant annet under henvisning til at kjøper «i staden [kan] krevje skadebot og få retta mangelen på den måten», jf. NOU 1979: 48 side 33, se også side 46 hvor argumentet gjentas. Også i departementets forslag trekkes i en viss utstrekning spørsmålet om erstatning inn i drøftelsen av rettingsplikten, jf. Ot.prp. nr. 66 (1990–91) side 51. Forarbeidene synes således å forutsette at utbedringskostnadene kan kreves dekket som et erstatningskrav. Ved innføringen av det objektive kontrollansvaret vil en slik rett kunne få betydelige følger. Forskjellen mellom et rent mangelansvar representert ved et prisavslag og et kontrollansvar, vil i praksis være marginale. Riktignok uttaler førstvoterende at «Erstatningsregelen i § 4-14 første ledd er i utgangspunktet en objektiv regel, men henvisningen til § 4-5 innebærer en betydelig modifikasjon i dette utgangspunktet.» Det er imidlertid høyst uklart hva førstvoterende sikter til med denne uttalelsen. Problemene oppstår når utbedringskostnadene, slik som i den foreligge tvisten for Høyesterett, avviker fra verdiminuset. Står det da kjøper fremdeles fritt å kreve utbedringskostnadene dekket? Og hva med kostnader som er uforholdsmessig store i forhold til den verdiøkning som oppnås? Denne siste problemstillingen berøres for øvrig så vidt av andrevoterende. Det vil dessuten dreie seg om en temmelig nominell avvisning av utbedringsplikten som lovgiver i sin tid gikk inn for dersom selger med få unntak vil være ansvarlig for kostnadene ved å rette mangelen.

Lasse Simonsen

Bankers veiledningsansvar

Etter teori og praksis har banker et veiledningsansvar overfor sine kunder. Utstrekningen av dette veiledningsansvar kan være meget usikkert. Tradisjonelt har man tatt utgangspunkt i Rt. 1959 s. 1048 og antatt at banken ihvertfall har en veiledningsplikt dersom banken måtte forstå at kunden var i ferd med å involvere seg i et håpløst prosjekt, eksempelvis at

lånopptaket var over evne i forhold til lånekundens aktiva og inntekter, eller fordi låneformålet måtte karakteriseres som helt oppsiktsvekkende.

Etter den nye lov om finansavtaler, som trer i kraft 1. juli år 2000, er bankene blitt pålagt en veiledningsplikt i §§ 15 første ledd, 47 og 60. Bestemmelsene oppstiller veiledningsplikt ved kontooppsettelse, ved låneavtaler og ved kausjonsavtaler. Det kan på bakgrunn av lovens tekst og forarbeider ikke være særlig tvilsomt at veiledningsplikten går endel lenger enn det man hittil har lagt til grunn, men det kan være meget usikkert hvor streng plikten er. Enkelt sammenfattet kan det videre hevdes at finansavtaleloven eksplisitt regulerer tradisjonell bankvirksomhet. Vedtakelsen av bestemmelsene må imidlertid være et argument for at banken også i andre sammenhenger kan ha en veiledningsplikt. Spørsmålet vil formodentlig få betydelig aktualitet i den strukturendring som skjer i norsk finansnæring, der man aner konturene av bankene som finansielle «supermarkeder».

Bankklagenemnda har i en avgjørelse BKN 99044 avgitt en uttalelse (dissens 4–1) om bankers veiledningsplikt. I forbindelse med refinansiering av et gjeldsforsikret lån i en annen bank ble det ikke tatt opp med låntakerne om de ønsket gjeldsforsikring på det nye lånet. Bankklagenemnda påla banken erstatningsansvar og uttalte i denne sammenheng «at banken ikke har en generell forpliktelse til å tilby lånekundene gjeldsforsikring. Det er kunden selv som, hvis han ønsker forsikring, må være ansvarlig for å bringe spørsmålet på bane. Bankklagenemnda har i flere tidligere saker (bl.a. BKN 94078) uttalt at det i utgangspunktet er lånekunden selv som må sørge for å tegne gjeldsforsikring. I dette tilfellet hadde lånsøkerne all oppfordring til å ta opp spørsmålet, idet de var blitt gjort oppmerksom på av sin tidligere bankforbindelse at det muligens ville by på problemer å oppnå en like gunstig gjeldsforsikring som den de allerede hadde, ihvertfall prismessig sett.

Flertallet finner på den annen side at bankens rådgivning blant annet må bestå i å vurdere kundens behov. Etter den nye lov om finansavtaler er bankene eksplisitt blitt pålagt en veiledningsplikt i §§ 15 første ledd, 47 og 60. Disse bestemmelsene gir føringer

for at det er et rådgivningsansvar også i andre sammenhenger. Banken har ved å tilby gjeldsforsikringer lansert produkter overfor publikum som etter omstendighetene krever veiledning. Bankene har også i praksis tilrettelagt hensiktsmessige tilbud og rutiner. Her var det to personer som refinansierte et stort lån i forholdsvis høy alder. Det er ikke avklart om innklagede bank kjente til at det var knyttet gjeldsforsikring til det lån som skulle innfris. Det er likevel naturlig at banken søkte å avklare kundenes risikopreferanse, særlig hensett til lånets størrelse både absolutt og i forhold til lånsøkernes økonomi, og den livsfase de var i. Flertallet viser til at klager selv var opptatt av spørsmålet, ved at han etter tre måneder avdekket at det ikke ble trukket premie for gjeldsforsikring. Slik flertallet oppfatter forholdet, ville klageren og hans kone ikke ha refinansiert lånet før forsikringen var i orden. Slik saken ligger an, ville dette formodentlig ha ledet til at ekteparet hadde beholdt lånet i sin tidligere bank, selv uten tilleggslånet.

Flertallet finner etter dette at banken har opptrådt erstatningsbetingende uaktsomt, og derfor kan holdes ansvarlig for at nødvendig rådgivning ikke ble gitt. Klager har imidlertid selv et ikke ubetydelig medvirkningsansvar, jf. skadeserstatningsloven § 5-1. Flertallet finner det rimelig at ansvaret deles og at klager tilkjennes erstatning tilsvarende halvparten av gjelden i bank B på refinansierings-tidspunktet.»

Viggo Hagstrøm

ERSTATNINGSRETT

Personskade. Utmåling av erstatning for lidte og fremtidige utgifter

Rt. 1999 s. 1967, Rottdommen

1. En 39 år gammel kvinne ble i 1993 utsatt for en trafikkulykke. Ved ulykken ble hun i førstvoterendes ord «100 % medisinsk og ervervsmessig ufør, men [er] mentalt intakt. Hun er

rullestolbruker med betydelige lam-melser i armer og ben, særlig venstre side, store talevansker, øyemuskel-lammelse og redusert kontroll over svelgekraft. Hun trenger hjelp til all forflytning, tilberedning av mat og ernæring, personlig hygiene og av- og påkledning.»

Saken reiser mange av de spørsmål som oppstår i alvorlige personskade-tilfeller, og hvor ikke minst hvilke utgiftsposter som er erstatnings-messige, står sentralt. I Stavanger byrett ble hun tilsammen tilkjent en erstatning på 8 581 956 kroner, mens erstatningen i Gulating lagmannsrett ble satt til 5 155 000 kroner, herunder 400 000 kroner i tapt inntekt og 1,2 mill. for det fremtidige inntektstapet. Erstatningene var basert på en årsinntekt på 200 000 kroner fra 1994 og uten reallønstilvekst.

Skadelidte anket over det fremtidige inntektstap, påførte og fremtidige utgifter, kapitaliseringsfaktoren og erstatningen for skatteulempen. Forsikringsselskapet erklærte aksessorisk motanke. Behandlingen i Høyesterett ble begrenset til erstatningen for lidte og fremtidige utgifter.

2. Hovedspørsmålene i saken var om skadelidte hadde krav på å få

- dekket faktiske utgifter hun hadde hatt ved en rekke reiser til USA for behandling der, samt utgiftene til fremtidige reiser,

- dekket utgiftene til en personlig assistent

- dekket den husleie som kommunen forlangte for en leilighet som var stillet til hennes disposisjon.

Av egne forsikringer hadde skadelidte fått utbetalt 1 640 717 kroner.

Selskapet gjorde gjeldende at det her måtte skje fradrag på 350 000 kroner, dvs. på ca. 21 % av utbetalingene.

3. Førstvoterende, dommer Gjølstad – som de øvrige dommere sluttet seg til – tok utgangspunkt i de prinsipper om utgiftspostenes stilling som tidligere var lagt til grunn i Skolanddommen, Rt. 1993 s. 1547, og Stokstaddommen, Rt. 1996 s. 958. Erstatningen skal etter dette dekke de rimelige og nødvendige utgifter, og det offentlige tilbudet danner utgangspunktet for denne vurderingen. Erstatningen skal være et supplement til dette tilbudet, «for i rimelig utstrekning avbøte følgene av skaden ytterligere.» I tråd

med Stokstaddommen ble det uttalt at *utgifter til behandling og pleie som har et rent helsemessig siktemål, i utgangspunktet må anses dekket ved de offentlige tilbud. Motstykket er utgifter som tar sikte på å gi mer selvstendighet, uavhengighet og trivsel i hverdagen, og her kan nivået i erstatningsretten gå lenger de offentlige tilbud. Førstvoterende la til grunn at denne differensiering gir «uttrykk for et riktig prinsipp».*

4. Kravet om erstatning for påførte og fremtidige utgifter – som totalt var på 2 759 600 kroner – til behandling i USA førte ikke frem. Om detaljene i argumentasjonen må vises til dommen. Sammenfatningsvis ble det lagt vekt på at

- behandlingene i utlandet ikke hadde gitt resultater av betydning

- at behandlingstilbudet i Norge var tilfredsstillende

- at det offentlige i visse tilfeller dekker utgifter til behandling i utlandet hvor tilsvarende behandling ikke kan fås i Norge

- at det ikke var grunn til å utvide rammene for det som var en erstatningsmessig utgiftspost i forhold til Stokstaddommen.

5. Skadelidte krevet videre dekket omsorgsarbeid utført av familien og kjøp av personlige tjenester og lønn til personlig assistent med tilsammen 1 198 265 kroner, inkl. renter, og tilsvarende utgifter i fremtiden med 3 387 576 kroner.

Førstvoterende tok her utgangspunkt i at utgifter til lønn til en personlig assistent i prinsippet kan kreves erstattet – dette kan gi en økt livskvalitet som erstatningsmessig er relevant. Men erstatningens omfang må her vurderes mot menerstatningen, som i dette tilfellet var meget høy – 1 mill. kroner. Førstvoterende begrenset seg imidlertid til å konstatere dette, uten å komme nærmere inn på hva denne vurderingen ledet til i denne saken. Konklusjonen ble imidlertid en erstatning på 80 000 kroner pr. år for omsorg og personlig assistanse i fremtiden, som tilsvarte lønnen til en assistent i en tredjedels stilling. Formålet med denne erstatningen var å dekke i "nødvendig og rimelig" utstrekning dels det behov for assistanse og omsorg hun hadde daglig og i helgene, dels å dekke medisinsk betingede utgifter i forbindelse med

ferier. Det ble lagt vekt på det betydelige tilbud Rott i tillegg ville få fra kommunen, og at disse ytelsene måtte antas å ville bli utvidet i fremtiden.

For pådradde utgifter ble erstatningen satt til 60 000 kroner pr. år, med fradrag for den omsorgslønningen ektefellen hadde mottatt fra kommunen. Samlet sett ble denne posten satt til 400 000 kroner før fradraget for hjelpestønad.

6. Skadelidte har fått stilt til disposisjon en leilighet i Tananger bo- og velferdssenter. Årlig leie etter fradrag for bostøtte utgjør ca. 30 000 kroner. Denne posten ble erstattet i sin helhet. Skadelidtes innretningsplikt kunne ikke her tilsi andre løsninger.

7. For diverse utgifter hadde lagmannsretten lagt til grunn 25 000 kroner pr. år. Det ble ikke gjort endringer her. Men beløpet var et bruttobeløp før fradrag for trygdeytelser. Samlet sett ble erstatningen for fremtidige utgifter 2 550 000 kroner.

8. Det ble ikke gjort fradrag etter kanregelen i skl. § 3-1 tredje ledd annet punktum. Under henvisning til Høgstaddommen, Rt. 1999 s. 1382, bemerket førstvoterende at når beløpet – som i vår sak var rundt 1,5 mill. kroner – lå det an til avkortning. Når dette likevel ikke skjedde, skyldtes det i vesentlig grad de betydelige beløp – over 2 mill. kroner – som var brukt til reisene til USA. Da disse utgiftene ikke var erstatningsmessige, «må hun kunne avregne dem i de private forskringsytelsene».

9. I den oppstilling som lå til grunn for fastsettelsen av diverseposten for utgifter til 25 000 kroner var utgifter til gartnerhjelp tatt med. Her ble det imidlertid uttalt at dette ikke hører med som utgift, men «under erstatningen for inntektstap, jf. avgjørelsen i Rt. 1998 s. 1916». Henvisninger her til Martinsendommen innebærer en stadfestelse av at dette rettelig skal vurderes som «arbeid i heimen», og således likestilles med inntekt, jf. skl. § 3-1 annet ledd annet punktum.

10. Det samlede erstatningsbeløp ble etter lagmannsrettens og Høyesteretts dommer slik: Tapt inntekt 400 000 kroner, fremtidig inntektstap 1 200 000 kroner, 20 % skatteulempet 240

000 kroner, ménerstatning 1 000 000 kroner, ombygging av hus 340 000 kroner, renter 55 440 kroner, tilsammen 3 235 440 kroner. Hertil kommer 631 088 kroner som er gått med til dekning av utgifter. Den samlede erstatning for de poster for lidte og fremtidige utgifter som ble avgjort av Høyesterett var 3 200 000 kroner.

Det totale erstatningsbeløp utgjør således 7 066 528 kroner.

11. Hva sier så denne dommen oss? Først kan det slås fast at det totale beløpet så langt jeg kjenner til, er det høyeste som er fastsatt av våre domstoler. Sammenligninger med andre domsresultater må selvsagt tas med forbehold om at de faktiske forhold har vært andre. Men det må likevel være grunnlag for å peke på – ikke minst tatt i betraktning av at skadelidte var 39 år – at de totale beløp til dekning av utgifter ligger til dels betydelig høyere enn i Skolanddommen og Stokstaddommen. På den annen side kan jeg ikke se at beregningsgrunnlaget eller den rettslige argumentasjon for erstatningsutmålingen i Rottsaken avviker fra de grunnsetninger som ble lagt til grunn de to førstnevnte sakene. Førstvoterende tok klart avstand fra at domstolene skulle utvide rammene for hva som var erstatningsmessig i denne type personskadesaker. Det nivået som flertallet i Stokstaddommen hadde lagt seg på, fikk således tilslutning.

At kravet om dekning av utgiftene til behandling i utlandet ikke ble tatt til følge, må sies å være et utslag av denne betraktning. På den annen side kan det ikke antas at dommen her sperrer helt for å få utgifter til slik behandling dekket – førstvoterende reservert seg for de «helt spesielle tilfeller». Jeg skulle tro at dette kan være aktuelt hvor et egnet behandlingstilbud ikke finnes i Norge, og det finnes rimelig at skadelidte da får behandlingen i utlandet. Omkostningene ved behandlingen og hva som kan oppnås ved den, vil da få betydning.

Det bør også merkes at Høyesterett her avviste fradrag etter kanregelen i skl. § 3-1 tredje ledd. Dette til tross for at forsikringsbeløpene lå innenfor de rammer som ledet til betydelige reduksjoner i de to sakene om tap av forsørger som Høyesterett har avgjort i det siste, Rt. 1998 s. 639, Bastrup-

dommen, og Rt. 1999 s. 1382, Høgstaddommen. Dette skjedde konkret under henvisning til de betydelige utgifter skadelidte hadde hatt til behandling i USA, og som ikke ble ansett erstatningsmessige. Men førstvoterende uttalte så helt generelt: «Etter min mening vil det være støttende om ytelsene fra de private ulykkesforsikringene skal tjene som grunnlag for å redusere den erstatning som hun har krav på etter trafikksforsikringen». Jeg er enig i denne vurdering, og tilhørte det mindretall som i NOU 1994:20 s. 139 flg. gikk inn for at regelen bør oppheves.

Peter Lødrup

Personskade. Utmåling av menerstatningen og erstatningen for redusert evne til å arbeide i hjemmet

Høyesteretts dom av 27. mars 2000, Kásadommen

En 31 år gammel kvinne ble i 1989 skadet ved en trafikkulykke. Hun var ansatt i full stilling. Hun hadde i 1985 skiftet arbeid på grunn av helseplager, særlig med ryggen. Skadene var omfattende, og hun ble innvilget 100 % uførepensjon fra 1. mai 1990. Hennes samlede erstatningskrav mot Storebrand var på 2,5 mill. kroner.

I byretten ble hun tilkjent tilsammen vel 880 000 kroner, mens lagmannsretten fastsatte den samlede erstatning til 1 535 000 kroner, med tillegg av renter. Skadelidte anket dommen, og Storebrand erklærte aksessorisk motanke. I Høyesterett ble motanken dels tatt til følge, og erstatningen ble satt til 766 500 kroner.

1. Om menerstatningen bemerkes: Det ble lagt til grunn at skadelidte hadde en inngangsinvaliditet, og at den invaliditet som fulgte av uhellet kunne settes til 25–30%, altså i gruppe 2, som gir en matematisk erstatning på 135 291 kroner. Storebrand hadde akseptert en avrunding til 140 000 kroner, og Høyesterett fant ikke grunn til å gå høyere.

Skadelidtes anførsel om at hun med utgangspunkt i de synspunkter som bærer reglene om gruppeoppyrkk ved fastsettelsen av menerstatningen ved yrkesskader, måtte gis et tillegg, ble således ikke tatt til følge. Førstvoterende, dommer Coward, som de øvrige dommere sluttet seg til, begrunnet dette bl.a. med at hun ikke ville vært berettiget til gruppeoppyrkk. Det ble uttalt at gruppeoppyrkk etter forskriftens § 3 nr. 3 «åpenbart ikke er ment å føre til gruppeoppyrkk for alle som på forhånd har en skade eller plage; bestemmelsen tar sikte på situasjoner der nettopp kombinasjonen av tidligere og nye skader eller plager gjør skadefølgen spesielt byrdefull». Det bør videre fremheves at førstvoterende la til grunn at det er behov «for standardiserte regler om menerstatningen, og at det etter rettspraksis skal atskillig til for å gå nevneverdig utover det som følger av den matematiske utregningen».

Jeg har i *Lærebok i erstatningsrett* 4. utg. 1999 på s. 504 tatt til orde for at man i flerskadetilfellene på grunn av progresjonen i erstatningen ved de høyere grader av invaliditet, beregner erstatningen med den differanse som følger av den samlede invaliditet og den invaliditet som skyldes skaden. I denne saken ble imidlertid menerstatningen utmålt «fra bunnen av». Det kan imidlertid ikke av dommen ses om at det fra skadelidtes side var prosedert denne løsningen. Jeg mener at mitt syn fortsatt bør være riktig hvis det blir satt på spissen.

2. Om erstatningen for den reduserte evne til å arbeide i hjemmet bemerkes: I denne saken var skadelidte i fullt arbeid, og det ble fra Storebrands side hevdet at bestemmelsen i skl. § 3-2 annet ledd annet punktum om at «med inntekt likestilles arbeid i heimen» ikke gjelder hvor skadelidte hadde heltidsarbeid utenfor hjemmet. Dette førte – etter mitt syn med rette – ikke frem. Dermed ble det nødvendig å vurdere hvordan den tapte evne til å arbeide i hjemmet skulle behandles. I bakgrunnen her lå Martinsendommen, Rt. 1998 s. 1916, hvor det i forhold til standarderstatningsreglene (eller rettere den trygghetsforsikring som var modellen for standardreglene) for yrkesskader ble lagt til grunn at verdien av den tapte evne til å arbeide i

hjemmet måtte anses som et tap i fremtidig erverv, og i henhold til forskriften ikke bli å erstatte som utgiftspost. I Rottdommen, Rt. 1999 s. 1967, ble gartnerarbeid ansett som arbeid i hjemmet, og 4000 kroner i årlig utgift til dette ble derfor ikke erstattet som utgift.

Førstvoterende fant at «Selv om tap som følge av redusert evne til å arbeide i hjemmet i prinsippet er et ervervstap, vil det ved beregningen ofte være naturlig å ta utgangspunkt i de utgiftene som vil gå med til å dekke behovet, slik lagmannsretten har gjort i vår sak». Men Høyesterett mente at både lagmannsretten og at skadelidte for Høyesterett hadde satt disse utgiftene altfor høyt. Samlet erstatning ble på denne posten satt til 100 000 kroner, og det skulle utgjøre en utgiftsdekning på ca. 6 500 kroner i året. Det ble her bl.a. vist til den omfattende hjemmehjelp m.v. som ytes av det offentlige.

At Høyesterett her tok utgangspunkt i utgiftsnivået, finner jeg naturlig. I teorien er det enighet om at når verdien av arbeidet i hjemmet skal fastsettes, skal det ses hen til hva det koster å kjøpe den tilsvarende arbeidsinnsats. Hvorvidt man i praksis vil la bortfallet i evnen til å arbeide i hjemmet bli et pluss på erstatningen for tap i fremtidig (den reduserte inntektsevne) eller bli beregnet som en egen utgiftspost, blir forsåvidt normalt likegyldig for det økonomiske resultatet. Men etter mitt syn vil det etter de foreliggende høyesterettsdommer være mest ryddig å la det være et inntektspåslag.

3. Utgiftene i fremtiden til medisiner, behandling m.v. ble satt til det samme beløp som for lagmannsretten.

4. Erstatningen for utgifter til juridisk bistand forut ble satt til det samme beløp som for lagmannsretten, nemlig 55 000 kroner, som var akseptert av Storebrand, ikke 130 000 kroner som var krevet av skadelidte.

5. Skatteulempen for erstatningen for fremtidig tap på grunn av redusert evne til å arbeide i hjemmet og for fremtidige utgifter til medisiner, behandling m.v. (altså henholdsvis 100 000 og 70 000 kroner) ble – fordi det ikke var større beløp – satt

til den «prosentsatsen lagmannsretten brukte, 25%. Denne satsen ble foreslått av et flertall i Lødruputvalget i NOU 1994:20, og den er lagt til grunn av Høyesterett i flere saker, se blant annet Stokstaddommen i Rt. 1996 s. 958.» Når det gjaldt skatteulempen for inntektstapet, var den inkludert i de 200 000 kroner som partene var enige om.

Peter Lødrup

Nakkeslengskade. Årsaks- og påregnelighetsspørsmål

Høyesteretts dom av 17. mars 2000, Thelledommen

En kvinnelig bilist født i 1969 ble 11. oktober 1993 påkjørt bakfra. Den påkjørende bils hastighet var meget lav, og skadene på skadelidtes bil var minimale (reparasjonsregningen var på 325 kroner). Høyesterett la til grunn at hastighetsendringen for skadelidte bil klart var under 10 km. pr. time. Et grunnleggende spørsmål i saken var hvilken skadeevne en slik hastighetsendring har; om den hadde evne til å forårsake de plager som skadelidte en tid etter skaden fikk, og som medførte en ervervsuførhet på 15–20%.

Fra Storebrands side ble det ikke bestridt at skadelidte fikk en lettere bløtdelskade ved påkjørselen, men at denne ble helbredet etter noen uker. Hun ble friskmeldt 30. oktober. I desember samme år skjedde det en dramatisk forverring i hennes helse-situasjon, og erstatningskravet var basert på at denne forverring var en følge av påkjørselen.

I saker som dette må det alltid skje en konkret bevisvurdering basert på de foreliggende fakta og de sakkyndiges uttalelser og konklusjoner. Om grunnlaget for det resultat Høyesterett kom til, viser jeg til førstvoterende, dommer Rieber-Mohns votum, som fikk tilslutning av de øvrige dommer. Men det bør nevnes at de uttalelser som førstvoterende kom med i Lieldommen, Rt. 1998 s. 1565, om at de opplysninger skadelidte har gitt til helsepersonell og nedtegnelser av

legers observasjoner i den første tid etter påkjørselen, «antas å ha en særlig bevisverdi».

De sakkyndige var i sterk tvil om årsaksspørsmålet. Førstvoterende tok utgangspunkt i at når først man måtte anta en den hastighetsendring som inntraff ved påkjørselen hadde skadeevne, måtte det være Storebrand som «må ha tvilsrisikoen for at de varige plager som foreligger, ville ha inntrådt uavhengig av trafikkuhellet». Det ble her vist til Rt. 1999 s. 1473, Stokkedommen. I denne dommen heter det (på s. 1479) at skadelidte som utgangspunkt har «bevisbyrden for at erstatningsvilkårene er oppfylt. Men når skadevolder anfører at den skade som foreligger, helt eller delvis ville ha oppstått uavhengig av den skadevoldende handling, må tvil på dette punkt ramme skadevolderen, jf. i denne retning også Rt. 1997 side 883, se side 887.... ». Med denne bevisbyrde-regel fant førstvoterende at Storebrand ikke har ført «tilstrekkelig bevis for at det var overveiende sannsynlig at disse besvær ville ha inntrådt selv om påkjørselen tenkes borte».

Etter dette forelå det følgelig faktisk årsakssammenheng mellom påkjørselen og skadelidtes sykdomsbilde. Men, sier så førstvoterende, dette er ikke nok for at det foreligger «ansvarsbetingende årsakssammenheng. Det er også et krav om at de skader som oppstår som følge av den utløsende årsak, ikke fremstår som for upåregnelige og fjerne».

På bakgrunn av de sakkyndiges erklæringer la førstvoterende til grunn at den fysiske skade hun fikk ved påkjørselen var en bløtdelskade i nakken av laveste grad, og at denne skade ble fullstendig helbredet i løpet av de nærmeste ukene. Det senere skadeforløp var etter de sakkyndiges mening «atypisk og ukarakteristisk». Det ble deretter lagt til grunn at man sto overfor et «helt uvanlig sykdomsforløp» hos skadelidte, som dels skyldtes faktorer som virket uavhengig av påkjørselen. Men da denne ikke kunne anses som en helt uvesentlig årsak, måtte påkjørselen som en samvirkende årsak være ansvarlig. Når resultatet i Høyesterett ble at Storebrand likevel måtte frifinnes, i motsetning til resultatet i de tidligere instanser, var

det fordi skadelidtes «sykdomsforløp i desember 1993 som så uvanlig og de senere plager så fjerne i forhold til det opprinnelige og meget beskjedne sammenstøt og så avledet i forhold til den begrensede bløtdelskade som derved inntraff, at det ikke er rimelig å pålegge forsikrings-selskapet erstatningsansvar».

Det er ikke her stedet for noen fylldig vurdering av dommen. Men et par refleksjoner er det naturlig å komme med.

1. Når førstvoterende bruker uttrykket «overveiende sannsynlig», må det oppfattes som overvekt av sannsynlighet. Etter mitt skjønn burde domstolene konsekvent bruke «sannsynlighetsovervekt» eller lignende uttrykk når det ikke kreves mer enn 50% sannsynlighet, og det kan det ikke gjøres i den sammenheng det er brukt av førstvoterende i Thellesaken. Jeg minner her om at førstvoterende i Stokkedommen på s. 1484 «for ordens skyld» presiserte at når man i «juridisk sammenheng bruker uttrykket «overveiende sannsynlig», vil det vanligvis bety mer enn 50% og således være sammenfallende med «sannsynlig» i legeföreningens veiledning».

2. At forsikringsselskapet blir frifunnet fordi skadefølgen etter trafikkuhellet er en upåregnelig følge (uttrykt på noe ulik måte), er ikke enestående. Allerede i dommen i Rt. 1940 s. 82 fikk skadelidte erstatningen redusert i det omfang skadefølgene «har antatt så uforholdsmessige dimensjoner og fått et så alvorlig forløp» (s. 89). Det kan også vises til Rossnesdommen, Rt. 1997 s. 1, hvor flertallet frifant forsikringsselskapet «fordi omfanget av skaden ikke kan anses som en påregnelig følge av ulykken utover det byretten har utmålt erstatning for». Også i denne dommen var skadebildet usedvanlig og vanskelig å forklare (s. 12).

3. Med den grense for ansvaret som Høyesterett har trukket i bl.a. disse dommene, blir denne grensen også relevant for hvor langt synspunktet om at «skadevolder må ta skadelidte som han eller hun er» favner i norsk erstatningsrett. Etter mitt syn er synspunktet den overveiende hovedregel. Men det må altså vike for de

generelle regler som trekker grensen for en skadevolders erstatningsplikt.

Peter Lødrup

Utstrekningen av arbeidsgiveransvaret

Etter skadeserstatningsloven § 2-1 forutsetter arbeidsgiveransvar at handlingen er foretatt «under utføring av arbeid eller verv for arbeidsgiveren», og vilkåret er nærmere presisert i bestemmelsens annet punktum, idet ansvaret ikke omfatter tilfelle hvor arbeidstakeren «går utenfor det som er rimelig å regne med». Dermed oppstilles bl.a. et krav om at skaden må ha en viss saklig sammenheng med tjenesteforholdet, slik at fritidsskader og skader oppstått ved «abnorme skritt» er avskåret. Om disse grenser foreligger flere sentrale høyesterettsdommer, se således Rt. 1959 s. 849, Rt. 1962 s. 89, Rt. 1972 s. 815, Rt. 1982 s. 1349, Rt. 1996 s. 385 og Rt. 1997 s. 786. Dommene kan sies å avspeile en rettsutvikling; siden arbeidsgiveransvaret bl.a. er forankret i risikobetraktninger, har grensene for hva arbeidsgiveren svarer for av irregulære handlinger fra arbeidstakers side, blitt utvidet. Høyesteretts dom av 14. februar i år kan sies å være et nytt skritt i samme retning.

Saksforholdet var i korthet at Kreditkassen var blitt forledet til å overføre 17,2 mill. kr fra en konto i banken tilhørende UNI Storebrand til en privatkonto i Den norske Bank. Herfra ble pengene uttatt kontant. Grunnlaget for overføringen var en falsk bankgiro trukket på UNI Storebrands konto. Flere personer medvirket til bedrageriet. En av de medvirkende var en banksjef i DnB. Det kontor han arbeidet i hadde som oppgave å rådgis særlig formuende privatkunder. Før overføringen av midlene fra UNI Storebrands konto, besørget banksjefen å åpne en konto i sin avdeling. Den var tenkt brukt til å gjennomføre bankbedrageriet.

Den 21. desember 1992 la ett av medlemmene i bedragerigruppen to falske bankgiroer i girokassen i Kreditkassens filial på Stortorget i Oslo. Begge var trukket på en av UNI Storebrands konti i Kreditkassen. Etter

den ene giroen skulle 17,2 millioner overføres til den nyåpnede konto i DnB. Kreditkassen oppdaget ikke at de to giroene var falske, og beløpene ble overført gjennom Bankenes betalingsentral. Deltakerne i bedragerigruppen hadde flere kontakter med banksjefen for å høre om beløpet på 17,2 millioner var kommet inn på konto i DnB. Pengene kom inn på kontoen 24. desember. Mandag 28. desember avtalte banksjefen og en annen i bedragerigruppen at denne skulle utgi seg for kontohaver og ta ut hele beløpet i kontanter samme dag. Banksjefen tok kontakt med leder for kassen i ekspedisjonskontor i Oslo sentrum for å utvirke at tilstrekkelig kontanter forelå. Litt senere ankom banksjefen og den angivelige kontohaver til ekspedisjonskontoret. Pengene ble utbetalt ved at banksjefen som var kundeansvarlig godkjente utbetalingen og personen som rette kontohaver.

Etter kort tid ble det oppdaget av bankgiroen var falsk. Kreditkassen gjenopprettet senere den urettmessige belastningen på UNI Storebrands konto, og bankens forsikringssselskap dekket det tap Kreditkassen var blitt påført.

Spørsmålet i saken var om DnB var erstatningsansvarlig overfor Kreditkassen fordi banksjefen hadde medvirket til bedrageri, dels ved opprettelsen av kontoen og dels ved assistanse ved uttak av pengene.

På tross av at skaden var voldt forsettlig og det forelå et straffbart forhold hos arbeidstakeren, holdt Høyesterett banken ansvarlig etter skadeserstatningslovens § 2-1. Både i Rt. 1982 s. 1349 og Rt. 1996 s. 385 hadde Høyesterett antatt at arbeidsgiveransvaret ikke dekket straffbare handlinger. I dommen presiserte førstvoterende at «begge de refererte avgjørelser er konkret forankret i en vurdering av de straffbare handlingene og deres tilknytning til vedkommendes arbeid. I dommen fra 1996 er dette oppsummert dels ved et krav om sammenheng og rimelig nærhet mellom arbeidstakers funksjoner og skaden, og dels ved å referere til påregneligheten av handlingene i forhold til virksomhetens art.» Det ble i fortsettelsen fremholdt at «Når vi på denne bakgrunn skal vurdere arbeidsgiveransvarets utstrekning i vår sak, kan det for det første fastslås at det foreligger betydelig nærhet og sammen-

heng mellom [banksjefens] arbeidsfunksjoner og de handlinger som førte til at 17,2 millioner kroner uberettiget ble tatt fra DnB. Som kundefremfører for særlig velstående kunder fremstår det som naturlig at [banksjefen] aktivt bidro til åpning av en ny konto for en av sine klienter. Rett nok skjedde det hele med bedragerisk hensikt og med forfalsket signaturkort, men både innad i banken og utad var [banksjefen] den serviceytende kundefremfører. På samme måte fremstår det som normalt at kundefremføreren opptrer aktivt og med tett oppfølging når en kunde som rådgiveren har ansvar for, skal ha ut en kontantsum av størrelse som i vår sak. Handlingen er således foretatt i tilknytning til den regulære drift av banken. Disse momenter taler for at arbeidsgiveransvaret dekker [banksjefens] handlinger.» Videre fremholdes det i domspremissene at «Vi står i vår sak overfor en bank som mottar penger til oppbevaring og forvaltning, og dessuten forestår betalingsformidling. I en slik virksomhet kan man i alminnelighet ikke se bort fra at en ansatt fra tid til annen i forbindelse med sine arbeidsoppgaver prøver å begå straffbare handlinger. Jeg kan ikke se at en handlings straffbarhet i seg selv vil være tilstrekkelig for å unnta situasjonen fra arbeidsgiveransvaret. Og jeg kan heller ikke se at den konkrete situasjonen i vår sak – det dreier seg om et stort pengebeløp og at det er involvert flere personer i tillegg til den bankansatte – fremstår som så upåregnelig at det av den grunn faller utenfor området for arbeidsgiveransvaret.» Endelig fremføres preventive betraktninger: «Det er DnB som kan iverksette såvel praktiske som organisatoriske tiltak for å redusere muligheten for at utro tjenere påfører banken eller andre tap.»

Det kan neppe være tvilsomt at dommen strekker grensene for heftelsheten etter arbeidsgiveransvaret videre enn tidligere praksis. Hvilken rekkevidde dommen skal sies å ha, kan imidlertid være usikkert. I den foreliggende sak kunne ansvaret like godt ha vært bygget på et kontraktsrettslig synspunkt etter reglene om kontraktsgjelderansvaret, som er underlagt helt andre begrensninger enn arbeidsgiveransvaret, jf. Rt. 1959 s. 849. Den begrensning som er lovfestet i skadeserstatningsloven § 2-1

annet punktum, gjelder ikke for kontraktsgjelderansvaret. Det er det kontraktsforhold som ligger til grunn mellom bankene for betalingsformidlingen som muliggjorde banksjefens straffbare handlinger og forsøk på tilegnelse av UNI Storebrands midler. I en slik situasjon ville det vært vel så nærliggende å bygge ansvaret på kontraktsregler. At kontraktsrelasjonen kan ha påvirket rettens vurdering fremgår også av premissene der det anføres som eksempel at «et hotell som mottar verdisaker til oppbevaring vil være ansvarlig hvis den ansatte underslår dem». Dette er sikkert riktig, men et slikt ansvar bygger mest naturlig på et kontraktsgjelderansvar. Dette er for øvrig i samsvar med Rt. 1911 s. 417 der et viseguttkontor ble holdt ansvarlig for tap av reiseeffekter det hadde påtatt seg å bringe til Amerika-skipet, men som ble underslått av kontorets bud. Ansvaret kunne ikke bygges på arbeidsgiveransvaret i NL 5-1-2, men fulgte av «det mellem viserguttkontoret og [oppdragsgivers] bestaaende kontraktsforhold» (s. 417). Eksempelet synes for øvrig inspirert av den danske dom i U 1964 s. 806H med kommentar i U 1965B s. 17 der en gjest leverte bilnøklene sine til hotellets garasjemann og denne senere benyttet dem for å tyvlåne bilen. Hotellet ble holdt ansvarlig etter kontraktsrettslige regler.

Dommen illustrerer at det er en betydelig usikkerhet i norsk rett om grensen mellom kontraktsansvar og deliktansvar. I de fleste sammenhenger har denne sonderingen mindre betydning. Men unntaksvis gjelder helt forskjelligartede regler, særlig hva gjelder kontraktsgjelderansvaret og foreldelsesbestemmelsene. Høyesterett har for øvrig i Rt. 1998 s.740 uttalt at en advokats ansvar for uriktig råd overfor sin klient som nokså klart må sies å være et kontraktsansvar, allikevel foreldes etter foreldelseslovens § 9. Dette er neppe riktig.

Viggo Hagstrøm

Objektivt ansvar for skade på pasient

Høyesterett behandlet 8. mars 2000 spørsmål om objektivt ansvar for sykehuseier for skade som følge av manglende vindussikring, og fant enstemmig at sykehuseier var erstatningsansvarlig. Det er antatt at objektivt ansvar for pasientskader kan gjelde ved teknisk svikt og kanskje ved såkalte «uforsvarlige ordninger». Denne dommen er den første innenfor sykehusektoren der skade på en pasient blir erstattet på objektivt grunnlag med henvisning til uforsvarlig ordning, eller avvik fra sikkerhetsstandard.

Saksforholdet var som følger: En mann med tidligere psykiatrisk sykehistorie ble, med politiets bistand, tvangsinnlagt på psykiatrisk avdeling på et sentralsykehus med hjemmel i lov om psykisk helsevern § 5 under kriteriene «til vesentlig fare for seg selv eller andre» og at «utsikt til helbredelse eller vesentlig bedring forspilles». Han var rolig ved innleggelsen, men hans pårørende var bekymret for hans sikkerhet. Umiddelbart før innleggelsen hadde han bl.a. kastet seg mot en vindusrute hjemme, slik at den knuste, og familiemedlemmer hadde måttet holde ham nede med makt. Pasienten ble plassert på enmannsrom med to fastvakter og hyppig tilsyn av assistentlegen. Pasienten motsatte seg medisiner, og legen fant ikke grunnlag for å medisinere med tvang. Utpå dagen ble vaktholdet redusert til én fastvakt, fordi legen oppfattet pasienten som rolig, men utrygg. Et par timer etter skvatt pasienten plutselig opp av sengen og kastet innholdet av en saftmugge i ansiktet på fastvakten, grep en stol og knuste vindusglasset, og kastet seg med hodet først ut av vinduet. Fastvakten rakk ikke å utløse internalarmen før pasienten var ute av vinduet. Han falt bare knappe tre meter og landet i hagen, men fikk store skader og er nå nærmest lam i hele kroppen.

Den psykiatriske akuttavdeling der pasienten ble innlagt, var midlertidig innrettet i sykehusets underetasje. Tre isolatrom hadde fått innsett knusefrie glass. Det ble også vurdert å sette knusefrie glass i de øvrige rom på akuttposten, men dette ble ikke gjort. Vinduene ble bare sikret med låser. Det vinduet som denne pasienten kastet seg ut av, var et

2 1/2 meter bredt og 1 meter høyt panoramavindu, uforandret fra før akuttposten ble etablert.

Pasienten saksøkte sykehuset og krevet erstatning på såvel subjektivt som objektivt grunnlag. Herredsretten frifant på begge grunnlag, og uttalte at den ikke fant det «nødvendig å ta stadpunkt til om erstatningsansvar knyttet til sykehusdrift er begrenset til culpaansvar, idet manglende sikkerhetsglass i pasientrommet under enhver omstendighet ikke gir grunnlag for objektivt ansvar i denne sak». Retten mente at det usikrede vindusglasset ikke utgjorde noen stadig, typisk og ekstraordinær fare. Retten mente videre at vindussikringen måtte bedømmes sammen med øvrig sikkerhetsopplegg i forhold til denne bestemte pasienten og hans væremåte. Disse momenter blir senere sentrale i Høyesteretts vurdering. Lagmannsretten opprettholdt dommen under dissens; to dommere stemte for objektivt ansvar. I anken til Høyesterett frafalt saksøker påstanden om subjektivt ansvar, slik at spørsmålet ble renskåret til å gjelde bare objektivt ansvar for manglende sikring av vinduer.

Saksøkeren hevdet at skaden var en følge av en stadig, typisk og ekstraordinær risiko. Sannsynligheten for at en psykotisk pasient ukontrollert kaster seg ut av vinduet, er betydelig. Manglene vindussikring innebar en uforsvarlig ordning. Selvom det ikke forelå noen instruks eller forskrift om vindussikring, måtte ordningen anses som en sikkerhetsmangel i forhold til dagjeldende standarder som ble praktisert på andre sykehus. Risikoen kunne også vært unngått med forholdsvis enkel midler. Til sist hevdet saksøker at det forelå skjerpet objektivt ansvar fordi pasienten var innlagt med tvang.

Saksøkte hevdet bl.a. at et mulig objektivt ansvar måtte bero på en samlet vurdering av såvel bygningsmessige forhold som den personellmessige sikring, og at den statistiske risiko for at en psykotisk pasient skulle kaste seg ut av vinduet er liten. Sikkerheten rundt pasienten var, totalt sett, forsvarlig.

Skadetilfellet skjedde før ordningen med pasientskadeerstatning trådte i kraft for psykiatriske sykehus, så Høyesterett tok ikke stilling til hvor-

dan saken ville blitt bedømt etter disse reglene.

Førstvoterende bemerker at Høyesterett har stilt seg avvisende til rent objektivt ansvar for sykehusskader. Han viser til avgjørelser som gjelder påføring av tuberkulosesmitte (Rt. 1960 s. 1235), sårskade etter røntgenbehandling (Rt. 1978 s. 482), nerveskade etter operasjon (Rt. 1980 s. 1299) og smittepåføring under blodoverføring (Rt. 1990 s. 768). Disse avgjørelsene er begrunnet med blant annet et interesseavveiningssynspunkt: Det er for sin egen skyld at pasienten blir behandlet, og det er da ikke urimelig at pasienten bærer risikoen hvis det inntreffer en skade som ingen kan lastes for. Det finnes eksempler på at erstatning for sykehusskade er tilkjent på objektivt grunnlag. Førstvoterende nevner erstatning for skade etter koppevaksine (Rt. 1960 s. 841), som forklares med det faktum at slik vaksinasjon var en betingelse for påmønstring som sjømann i utenriksfart og at påbudet var gitt først og fremst i samfunnets interesse. Vaksinasjonsskader erstattes nå på objektivt grunnlag etter smittevernloven.

Førstvoterende understreker at det er et generelt objektivt ansvar Høyesterett har stilt seg avvisende til, og viser til at det i de ovennevnte avgjørelser er tatt forbehold for tilfeller der skaden skyldes svikt av teknisk eller annen art. På andre områder enn sykehusskader har Høyesterett pålagt objektivt ansvar for teknisk ufullkomne innretninger og uforsvarlige ordninger. Førstvoterende fremhever Epileptikerdommen (Rt. 1970 s. 1192), der staten ble ansvarlig for manglende sikring av en radiator i et hjelpedefensel etterat en epileptisk innsatt forbrant begge hendene på radiatorens overflate. Også HIV-smittedommen (Rt. 1990 s. 768) gir momenter av betydning. Førstvoterende der drøftet kriteriet «vesentlig svikt av teknisk eller annen art» og sier bl.a. at svikt «forutsetter at det ikke er forholdt i samsvar med fastsatte normer eller at det foreligger en mangel på et område hvor myndighetene hadde mulighet til å påvirke forholdet» (s. 777). Det fantes ikke i 1991 regler om bygningsmessig sikring av psykiatriske institusjoner (slike regler er heller ikke gitt senere), men det ville vel ikke vært una-

turlig om Helsetilsynet hadde gitt noen retningslinjer om dette.

Lavere instanser har forøvrig flere ganger tilkjent erstatning på objektivt grunnlag for sykehusskader som ikke er direkte knyttet til behandlingens utførelse, f.eks for stråleskade pga. for høy stråledose og teknisk svikt (RG 1959 s. 150 Østre Bærum) og for skade etter røntgenapparat som falt ned (RG 1951 s. 348 Eidsivating).

Høyesterett skulle altså vurdere hvorvidt manglende sikring av vinduene innebar en særegen risiko for at pasienten skadet seg. At psykotiske pasienter forsøker å rømme eller å begå selvmord, og vil kaste seg ut av vinduet, er en kjent risiko selv om det ikke forekommer ofte. Det vil alltid være en risiko for at innlagte psykiatriske pasienter skader seg. Førstvotende vurderer derfor avdelingens innretninger i lys av dette. Han la også til grunn at det ikke var den totale sikkerhet rundt denne pasienten som skulle vurderes, men om den manglende vindussikring innebar en ansvarsbetingende skaderisiko. Saksøkers anførsel om skjerpet ansvar for tvangsinnlagte pasienter møtes med at det ikke er noen prinsipiell forskjell mellom tvangsinnlagte og frivillig innlagte psykotiske pasienter i forhold til skademuligheten, men at pasientens tilstand har betydning ved risikovurderingen.

Høyesterett mente at de usikrede vinduene innebar en særegen, ekstraordinær og stadig risiko for akutt psykotiske pasienter, og at alvorlige skader var påregnelige selvom fallhøyden var liten, nettopp fordi psykotiske pasienter kan handle ukontrollert. Risikoen var også av mer generell karakter enn i Epileptikerdommen. Radiatoren kunne ikke sies å innebære noe ekstraordinært faremoment for «vanlige» innsatte, mens det usikrede vindu var en risiko for alle psykotiske pasienter. Sykehuseieren bør bære de økonomiske konsekvenser av denne risiko. Førstvotende legger her betydelig vekt på at den aktuelle sykehusavdeling var den eneste i landet som ikke hadde sikret alle vinduer. Dette innebar et avvik fra det sikkerhetsnivå som på skadetidspunktet ble ansett påkrevet, til tross for at det som nevnt ikke fantes noen regler med krav om den bygningsmessige standard. Til sist fremhever førstvoterende at den sik-

kerhetsmessige svakhet kunne vært fjernet med relativt beskjedne økonomiske midler.

Dette siste argumentet er trukket atskillig lenger enn i tre saker der det tidligere var oppe, nemlig i Epileptikerdommen, Hauketoddommen (Rt. 1985 s. 1011) og Gulvlukedommen (Rt. 1991 s. 1303). Å dekke en radiator, sette opp et varselskilt eller skjermene en luke i gulvet innebærer meget beskjedne utgifter i forhold til en vindusutskiftning som i 1983 var beregnet til 100 000 kr (drøye 185 000 1999-kroner) i materialer, uten arbeidskostnader. Det kan kanskje tas som uttrykk for at Høyesterett mente sikkerhetsavviket var ganske alvorlig.

Dommen bidrar til å avklare pasienters erstatningsmessige stilling. Selvom de fleste pasientskadesaker er direkte knyttet til undersøkelse og behandling, er det mange skadetilfeller som inntreffer mens pasienter oppholder seg på sykehus og som det kan være grunn til å kompensere økonomisk. Hvis skader som den foreliggende ikke dekkes av et objektivt ansvar og det heller ikke er mulig å statuere noen culpa, kan pasienter måtte bære risikoen for skader de vanskelig kan beskytte seg mot. I tilfeller som dette, der pasienten nettopp var brakt til sykehuset fordi han var til fare for seg selv og andre i sine vanlige omgivelser, er det ikke urimelig å stille krav om at det er truffet forholdsregler for å forhindre skader som erfaringsmessig inntreffer selvom det er sjeldent. I underrettspraksis finnes flere eksempler på erstatningssaker som følger av at psykiatriske pasienter har kastet seg ut av vinduer ol., se f.eks. RG 1942 s. 244 (Eidsivating) og RG 1992 s. 448 (Drammen byrett). I begge sakene kunne noen bebreides for manglende sikkerhetsopplegg, og det ble gitt erstatning. I tilfeller der det ikke er mulig å klandre noen for sikkerhetsmangelen, eller der den eventuelle culpa ligger mange år tilbake og er diffust spredt på mange instanser, slik som i den foreliggende sak, synes objektivt ansvar å stå som en riktig løsning.

Det kan spørres hvorvidt forslaget til lov om erstatning for pasientskader (Ot.prp. nr. 31 (1998–99)) dekker skader som den vi her taler om. Den midlertidige pasientskadeord-

ningen har i § 2 en bestemmelse som lyder: «Erstatning ytes dessuten ved skader som følger av ulykke av annen art som sykehuset svarer for etter de alminnelige erstatningsregler». I NOU 1992:6 Erstatning ved pasientskader foreslås en lignende regel. Men i Ot.prp. nr. 31 sies det: «I motsetning til utvalgets utkast og de midlertidige reglene omfatter departementets utkast ikke skader som ikke har noe med pasientrollen å gjøre. Slike skader – for eksempel skader på grunn av fallende bygningsdeler – er sjeldne og gjør det lite påkrevet med en særregel» (s. 49). Hvis skader som skyldes manglende sikring av vinduer, eller, mer generelt, mangler ved den bygningsmessige innretning av en helseinstitusjon som innebærer fare for pasienter, ikke skal erstattes etter pasientskadeloven, henvises skadelidte til å gå rettens vei fremfor den enklere saksbehandling i Pasientskadenemnda. I tilfeller som det foreliggende, der skaderisikoen er godt kjent og nettopp skyldes at skadelidte er syk og derfor foretar seg noe så dramatisk som å kaste seg ut av vinduet, kan man kanskje si at skaden har sammenheng med pasientrollen, og at skaden dekkes av lovutkastet. Et argument for en slik tolkning er også den her omtalte dommen, som nettopp legger vekt på at skaderisikoen er knyttet til pasientens psykotiske tilstand.

Marit Halvorsen

Ny litteratur

Nils Nygaards *Skade og ansvar* foreligger i ny utgave med rettspraksis frem til desember 1999.

Nils Nygaard: *Skade og ansvar*. ISBN 82-00-12947-0, Universitetsforlaget, Bergen, 2000, 529 s., kr 568,-.

SELSKAPSRETT

Tiltak mot ulovlig innsidehandel

I Forslag til endring av verdipapirhandelloven

Kredittilsynet har i notat 19. januar 2000 fremsatt forslag til endring i verdipapirhandellovens (vphl.) regler om tiltak mot ulovlig innsidehandel. Samtidig fremsetter Oslo Børs forslag til endring i børsforskriftens regler om børsnoterte selskaper og låntageres bruk av kurssensitiv informasjon i notat 3. februar. Forslagene er utsendt på høring med frist til å fremsette merknader til 31. mai.

II Hensynene bak forbudet mot ulovlig innsidehandel

Reglene som forbyr ulovlig innsidehandel i finansielle instrumenter skal beskytte innsidernes medkontrahtenter, utstederselskapet og ivareta tilliten til verdipapirmarkedet. Viktigst er et at innsidereguleringene er en del av den samlede regulering av det organiserte marked for utstedelse og omsetning av finansielle instrumenter. Formålet er dermed langt mer omfattende enn å beskytte enkeltpersoner og enkeltelskaper mot misbruk av innsideinformasjon, jf. vphl. § 1-1 hvor det fremgår at lovens formål er å «legge til rette for sikker, ordnet og effektiv handel i finansielle instrumenter».

I den offentlige debatt overses eller undervurderes ofte betydningen av at markedets evne til å tiltrekke seg investorer må vurderes på bakgrunn av sammenhengen mellom kjøp/salg i annenhåndsmarkedet av utstedte finansielle instrumenter og utstedelse av finansielle instrumenter. Muligens er grunnen at markedsaktørene selv anser denne forutsetningen som selvsagt. For andre deltagere i den offentlige debatten, kan det åpenbart være nyttig å minne om Kredittilsynets understreking av forholdet:

Ved kjøp/salg av aksjer i annenhåndsmarkedet vil utstederselskapet ikke motta kapital. I emisjonsmarkedet vil et foretak for eksempel utstede nye aksjer mot innskudd til selskapet. Optimal kapitalførsel til bedrifter gjennom emisjonsmarkedet

forutsetter en likvid og ordnet handel i annenhåndsmarkedet. I mangel av et ordnet annenhåndsmarked vil investorene typisk kreve høyere pris/risikopremie, eventuelt helt holde seg borte fra markedet av frykt for ikke til enhver tid å få frigjort sin innbetalte kapital ved avhendelse av de finansielle instrumentene mot en pris som gir uttrykk for deres «virkelige» verdi. Svekkes tilliten til markedet, svekkes også investorenes interesse i å delta i markedet, noe som igjen svekker markedets likviditet. Dette vil igjen føre til at det blir vanskeligere (og dyrere) for næringslivet å skaffe kapital.

III Erfaringer med de gjeldende bestemmelser

I Norge har man hatt relativt få saker vedrørende ulovlig innsidehandel til behandling for domstolene. Av de saker som har vært til behandling, finnes bare en fellende dom (Bergen byrett 15. desember 1995). Utover denne finnes to frifinnende dommer (Oslo byrett 24. juni 1994 og Frostating lagmannsrett 4. februar 1999).

I tiden etter ikrafttredelsen av verdipapirhandelloven av 19. juni 1997 har Kredittilsynet oversendt fire saker til ØKOKRIM med konkret mistanke om ulovlig innsidehandel.

Fra verdipapirhandelloven trådte i kraft 1. desember 1999 og frem til utgangen av dette året, oversendte Oslo Børs i alt 71 saker vedrørende uvanlige kursbevegelser i finansielle instrumenter. I de fleste tilfellene har det ikke foreligget konkrete holdpunkter utover uvanlig kursbevegelse. Terskelen for slik oversendelse er ikke ment å være særlig høy.

Kredittilsynets vurdering er at den største utfordring for Tilsynet og ØKOKRIM i relasjon til å avdekke og håndheve ulovlig innsidehandel, ligger i å bevise hvem som eventuelt har overtrådt taushetsplikten og hvem som har handlet på bakgrunn av opplysninger som ikke var offentlig tilgjengelig. Den foreliggende praksis synes for øvrig å vise at utformingen av vilkårene for straffbarhet i vphl. § 2-1, medfører at transaksjoner som reelt sett fremstår som straffverdige, likevel ikke rammes.

IV Endringsforslagene

Forslag til endringer i verdipapirhandelloven § 2-1

a) Vesentlighetskravet er foreslått fjernet

Vesentlighetskravet i vphl. § 2-1 har vist seg vanskelig å håndheve. Fortolkningen beror på en rettslig standard. Kvalifikasjonskravet med hensyn til kurssensitivitet for hvilke opplysninger som rammes av forbudsregelen mot ulovlig innsidehandel, foreslås senket.

Forslaget til endret vphl. § 2-1 første ledd første punktum lyder etter dette (foreslåtte endringer er markert med kursiv):

«Tegning, kjøp, salg eller bytte av finansielle instrumenter som er eller søkes notert på norsk børs eller tilskyndelse til slike disposisjoner, må ikke foretas av noen som har opplysninger om de finansielle instrumentene, utstederen av disse eller andre forhold som *må antas å ville innvirke merkbart på kursdannelsen eller handelen med disse og som ikke er offentlig tilgjengelig eller allment kjent i markedet.*»

b) Opplysningenes presise og fortrolige karakter

Verdipapirhandelloven § 2-1 retter seg mot misbruk av «presise og fortrolige opplysninger» i tilknytning til tegning, kjøp, salg eller bytte av finansielle instrumenter. Det er uklart hva som ligger i «presise», og uttrykket er foreslått fjernet.

Reelle hensyn tilsier etter Kredittilsynets oppfatning at innsidehandelforbudet og taushetsplikten må ramme opplysninger som neppe kan sies å være presise i forhold til den egentlige kurssensitive omstendighet, for eksempel der en aksjonær kjenner til at det foregår hemmeligholdte forhandlinger om oppkjøp uten at det foreligger opplysninger om de nærmere betingelser for tilbudet.

Uttrykket «fortrolig» er foreslått endret til «ikke er offentlig tilgjengelig eller allment kjent i markedet». Uttrykket «fortrolig» er språklig sett ikke dekkende for det som er meningen med kriteriet.

Forbud mot utilbørlig markedsadferd

Det foreslås inntatt et forbud mot utilbørlig markedsadferd. Forslaget til nytt tredje ledd i § 2-6 lyder:

"Ingen må foreta tegning, kjøp, salg eller bytte av finansielle instrumenter som er eller søkes notert på norsk børs, eller i tilfelle hvor

1. vedkommende må antas å ha tilstrekkelig kjennskap til forhold som det er grunn til tro kan få betydning for handelen med de finansielle instrumenter det gjelder og som ikke er offentlig tilgjengelig eller allment kjent i markedet, til å forstå at han eller hun bør avholde seg fra å foreta en slik disposisjon, og

2. det vil være utilbørlig markedsadferd likevel å foreta slik disposisjon i den foreliggende situasjon."

I den senere tid har man ofte sett unormal kursutvikling i forkant av offentliggjøring av kurssensitive opplysninger fra foretakets side. Handelen som skjer i forkant av offentligjøringen i markedet kan som et ytterpunkt være i strid med verdipapirlovens regler om ulovlig innsidehandel, mens handelen på den annen side kan bero på markedsmessige vurderinger slik at det dreier seg om et tilfeldig sammentreff. Den nye regelen er tenkt å ramme en mellomgruppe av tilfeller hvor det vil innebære utilbørlig markedsadferd å gjøre bruk av informasjonsfordeler om forhold som er av kurssensitiv art. Bestemmelsen er ment å skjerpe markedsaktørenes adferd i tiden før offentligjøring av kurssensitiv informasjon.

Forslaget innebærer en utvidelse av forbudet i § 2-1 som blant annet begrunnes i de bevismessige problemer knyttet til å godtgjøre hvilken kunnskap den som har handlet hadde på transaksjonstidspunktet. Ordlyden i forslaget til § 2-6 annet ledd «må antas å ha» sammenholdt med at begrunnelsen for å utvide forbudet i § 2-1 delvis er av bevismessig karakter, tilsier at det ikke lenger skal kreves bevist at vedkommende faktisk hadde slik kunnskap.

Vurderingen av hva som er utilbørlig markedsadferd, skal i følge høringsnotatet baseres på objektive kriterier, mens vurderingen av hvilke opplysninger vedkommende faktisk

hadde og hvorvidt vedkommende burde skjønne at det forelå omstendigheter som gjorde hans adferd utilbørlig, blir å bedømme etter subjektive regler. Vurderingen av hvilke opplysninger vedkommende rent faktisk satt inne med, er imidlertid av en annen karakter enn vurderingen av om vedkommende burde forstå at det forelå omstendigheter som gjorde hans adferd utilbørlig. Den førstnevnte vurdering er ren bevisvurdering mens den annen del går på å fastsette innholdet av en rettslig standard som skal regulere markedsaktørenes handlemåte.

Tilsynet viser selv til betenkeligheter med at håndhevelsen av bestemmelsen nødvendigvis utøver av rettslig skjønn, og at innføringen av en slik regel kan føre til manglende forutberegnelighet og betydelig usikkerhet for aktørene. Overtredelse av § 2-6 er sanksjonert med en strafferamme på opptil tre års fengsel. Av rettssikkerhetsmessige grunner kan det settes spørsmålstegn ved forslaget på dette punkt.

Opphevelse av det periodiske handleforbudet

Det objektive handleforbudet for primærinnsidere i visse perioder forut for regnskapsrapportering i § 2-3 foreslås opphevet. Forslaget må sees i sammenheng med forslaget om innføring av forbudet mot utilbørlig markedsadferd, som er behandlet i foregående avsnitt.

Undersøkelsesplikt for primærinnsidere

Primærinnsidernes undersøkelsesplikt i vphl. § 2-1 første og tredje ledd er foreslått flyttet til ny § 2-3. I § 14-4 annet ledd pkt.1 om straff er det foreslått en presisering av at straff for overtredelse av ny § 2-3 er betinget av at det faktisk forelå innsideopplysninger i foretaket.

Behandling av kurssensitiv informasjon

Taushetsplikten for primærinnsidere i vphl. § 2-2 første ledd foreslås presisert og utvidet.

Personer som omfattes av taushetsplikt skal utvise tilbørlig aktsomhet i

sin behandling av kurssensitiv informasjon slik at informasjonen ikke tilflyter andre. I endringen ligger at innsidere kan ha en aktivitetsplikt m.h.t. å sørge for at kurssensitive opplysninger oppbevares og videreformidles på betryggende måte.

Taushetsplikten er foreslått å gjelde innsideopplysninger istedenfor «presise og fortrolige opplysninger».

Endring av krav til meldingens innhold

Det er under utvikling et primærinnsideregister ved Oslo Børs. I relasjon til meldeplikten i vphl. § 3-1 foreslås av hensyn til registerets effektivitet å utvide meldeplikten innhold til å omfatte primærinnsidernes personnummer og foretaksnummer for foretak som nevnt i vphl. § 1-5 nr. 4.

Kredittinstitusjoners og finansieringsforetaks opplysningsplikt overfor Kredittilsynet

Kredittilsynet foreslår inntatt i vphl. § 12-2 sjette ledd en presisering av kredittinstitusjoner og finansieringsforetaks opplysningsplikt overfor Tilsynet i saker som gjelder mistanke om ulovlig innsidehandel og kursmanipulasjon. Plikten foreligger uten hinder av taushetsplikt.

Sanksjoner

a) Vinningsavståelse

Kredittilsynet fremlegger forslag om å overføre kompetansen til å begjære vinningsavståelse etter nåværende vphl. § 14-2 fra ØKOKRIM til Kredittilsynet, se forslag til ny § 14-3.

b) Gebyr ved overtredelse av meldeplikt

Det foreslås i utkastet til §14-2 å innføre adgang til å anvende administrative sanksjoner i form av overtredelsesgebyr ved mindre overtredelser av meldeplikten etter vphl. § 3-1.

c) Endring av strafferamme

Kredittilsynet foreslår at strafferammen ved overtredelse av forbudet mot innsidehandel i § 2-1 og kursmanipulering i § 2-6 normalt skal være tre år. Fengsel på seks år skal bare kunne anvendes dersom det foreligger «sær-

deles skjerpene omstendigheter», se utkastet til ny §14-4.

Oslo Børs forslag til endring av børsforskriften §§ 5-1 og 10-1

Oslo Børs foreslår at børsforskriften §§ 5-1 og 10-1 gis anvendelse både i forhold til opplysninger som omfattes av børsforskriften kapittel 5 og 6 som i dag og til opplysninger som omfattes av vphl. § 2-1 første ledd. Børsens forslag er begrunnet i hensynet til harmonisering mellom de to regelsett, og endringen av børsforskriften foreslås dermed gjennomført uavhengig av om Kredittilsynets forslag til endring av vphl. § 2-1 ikke vedtas eller vedtas med en annen ordlyd enn i forslaget.

Kristin Normann Aarum

KONKURRANSERETT

MARKEDSFØRINGSRETT

Villedende markedsføring – kosmetikk

Et generelt forbud mot villedende forretningsmetoder finnes i markedsføringslovens § 2, hvor det i første ledd heter: «Det er forbudt i næringsvirksomhet å anvende uriktig eller av annen grunn villedende framstilling som er egnet til å påvirke etterspørselen etter eller tilbudet av varer, tjenester eller andre ytelser.» For kosmetikk finnes det dessuten en spesialbestemmelse i den såkalte kosmetikkforskriftens (1995-10-26 871 SHD) § 17: «Kosmetikk og kroppsspleieprodukter må ikke frambyes under omstendigheter som er egnet til å villedende forbrukeren med hensyn til produktets anvendelsesområde eller med hensyn til den risiko som kan være forbundet med produktet. – Ved frambying av kosmetikk og kroppsspleieprodukter, må det ikke benyttes tekster, betegnelser, varemerker, bilder eller andre tegn som gir disse produktene en egenkap de ikke har.» Forskriften tjener til gjennomførelse av blant annet Rådsdirektiv 76/768/EØF.

Den 13. januar 2000 avsa EF-

domstolen en dom om tolkning av direktivet (*Estée Lauder v Lancaster Group*, C-220/98). Foranledningen var at *Lancaster* hadde markedsført en antirynkekrem med betegnelsen «Monteil Firming Action Lifting Extreme Creme». *Estée Lauder* gjorde gjeldende at ordet «lifting» var villedende, fordi det gir forbrukerne inntrykk av at produktet har samme eller lignende virkning som en kirurgisk ansiktsløftning. Spørsmålet som ble forelagt EF-domstolen, var om EF-traktaten eller direktivet er til hinder for en nasjonal bestemmelse som forbyr import og markedsføring av produkter med en slik betegnelse, når forbrukerne i importlandet kan bli villedet av betegnelsen, selv om produktet på lovlig måte markedsføres i andre medlemsstater.

EF-domstolen har i en rekke saker tatt stilling til spørsmål om villedende markedsføring, enten etter det generelle direktivet om villedende reklame (84/450/EØF) eller etter spesielle direktiver om markedsføring av blant annet egg og alkoholholdige drikkevarer. I et antall saker, hvor faktum har vært tilstrekkelig klarlagt og løsningen sikker, har Domstolen selv tatt stilling til om markedsføringen har vært villedende, fremfor å overlate spørsmålet til nasjonale myndigheter. I disse tilfellene har Domstolen lagt vekt på «the presumed expectations of an average consumer who is reasonably well-informed and reasonably observant and circumspect». I andre saker, hvor faktum ikke har vært tilstrekkelig klarlagt eller løsningen usikker, har Domstolen overlatt til nasjonale myndigheter å avgjøre om markedsføringen har vært villedende. Den nasjonale myndighet må da basere seg på det samme skjønnstemaet, og ta hensyn til de antatte forventninger hos en gjennomsnittsfbruker som er normalt velinformert, rimelig observant og aktsom. Til hjelp for vurderingen kan den nasjonale myndighet innhente sakkyndige erklæringer, eller la utføre meningsundersøkelser for å klarlegge om markedsføringen har vært villedende eller ikke. Det er opp til den nasjonale myndighet å avgjøre hvor stor del av kundekretsen som må ha blitt villedet for at markedsføringen skal anses ulovlig (se *Gut Springenheide* C-210/96, Sml. 1998 s. I-4657).

I *Estée Lauder v Lancaster Group* tok Domstolen utgangspunkt i at direktivet på den ene siden tar sikte på en fullstendig harmonisering av nasjonale regler om pakking og merking av kosmetiske produkter, for å sikre fri bevegelighet av slike produkter, og på den andre siden på å beskytte folkehelsen. I samsvar med generelle prinsipper, må de tiltak medlemslandene gjennomfører for å beskytte folkehelsen være i overensstemmelse med forholdsmessighetsprinsippet; de kan bare treffe tiltak som er egnede, nødvendige og ikke uforholdsmessig tyngende i relasjon til formålet. Når forholdsmessighetsprinsippet skal anvendes på tiltak mot villedende reklame for kosmetiske produkter, vil de kriterier som er utviklet gjennom den ovenfor nevnte praksis fra andre produktområder, være anvendelige. Den nasjonale myndighet må med andre ord ta hensyn til de antatte forventninger hos en gjennomsnittsfbruker som er normalt velinformert, rimelig observant og aktsom. Ved prøvingen må den nasjonale myndighet vurdere om det foreligger sosiale, kulturelle eller lingvistiske særtrekk i importlandet som kan rettferdiggjøre en annen bedømmelse enn i de andre medlemsland hvor produktet lovlig kan omsettes. Domstolen antydte at en normalt velinformert, rimelig observant og aktsom gjennomsnittsfbruker, i utgangspunktet ikke kan forvente at en krem med betegnelse som inneholder ordet «lifting» har permanent virkning, men understreket at det er opp til den nasjonale domstol å avgjøre dette i lys av de konkrete omstendigheter.

Avgjørelsen vil naturligvis være retningsgivende for tolkningen av kosmetikkforskriftens § 17. Den vil videre, sammen med den tidligere praksis som er nevnt ovenfor, være retningsgivende for anvendelsen av det generelle forbudet mot villedende reklame i markedsføringslovens § 2, som må tolkes slik at den tilfredsstillende kravene i direktiv 84/450/EØF (som inngår i EØS-avtalen). Denne praksis har også interesse ved anvendelsen av varemerkelovens forbud mot registrering og bruk av villedende varekjenne tegn (§ 14 første ledd nr. 2 og § 36, jf. varemerkedirektivets artikkel 3, 1, g). Siden den foreliggende praksis over-

later til nasjonale domstoler å bestemme hvor stor del av kundekretsen som må ha blitt villedet for at bruken av en betegnelse eller et kjennetegn skal anses villedende, er den ikke til hinder for å opprettholde det krav som hittil har vært stilt i norsk varemerkerett, hvor det avgjørende er «om det må regnes med at en ikke ubetydelig del av omsetningskretsen vil bli villedet», jf. Rt. 1995 s. 1908 (MOZELL).

Are Stenvik

IMMATERIALRETT

OPPHAVSRETT

Hotell-TV – forholdet til satellitt- og kabeldirektivet

Satellitt- og kabeldirektivet (93/83/EØF) foranlediget ikke vesentlige endringer i åndsverkloven (se Ot.prp. nr. 15 (1994–95)). Gjeldende rett forut for tilpasningen til direktivet, inneholdt en bestemmelse om avtalelisens for samtidig og uendret videresending av etersendt kringkastingssending (tidligere § 20a i åndsverkloven), slik at kabelselskaper kunne skaffe seg rett til fremføring av verk og prestasjoner som inngikk i sendingene ved å inngå avtale med rettighetshaverorganisasjonen Norwaco. Kringkastingsselskapenes rettigheter var ikke omfattet av avtalelisensordningen, og kabelselskaperne måtte derfor i tillegg inngå avtaler med de enkelte kringkastingsselskaper. Denne ordningen ble videreført med enkelte mindre tilpasninger (åndsverklovens §§ 34, 36 og 38a). Etter § 34 første ledd kan verk som lovlig inngår i kringkastingssending «ved samtidig og uendret videresending gjøres tilgjengelig for allmennheten når den som videre sender oppfyller betingelsene for avtalelisens». Det fremgår ikke av ordlyden, men av forarbeidene, at intern utnyttelse i hotell, bedrift e.l. ikke omfattes av bestemmelsen (Ot.prp. nr. 15 (1994–95) s. 71). Hotellet eller bedriften, hvis den er av en slik størrelse at fremføring anses å skje for allmennheten, må derfor inngå avtale med opphavsmennene til de verk

som inngår i sendingene. For musikkverk (med eller uten tekst) forvalter normalt TONO disse rettighetene. Andre opphavsrettigheter blir i praksis ikke klarert. For utøvende kunstners prestasjoner skal det betales avgift til Fond for utøvende kunstnere, dersom fremføringen skjer i ervervsmessig øyemed. Hvis en bedrift eller lignende virksomhet er av beskjedent størrelse, kan fremføringen bli ansett for å skje innenfor det private område, og dermed unntatt fra eneretten etter åndsverkloven § 2, jf. Rt. 1953 s. 633 (bedriftsmusikk). I så fall er fremføringen heller ikke avgiftspliktig, jf. lov 14. desember 1956 nr. 4 om avgift på offentlig framføring av utøvende kunstners prestasjoner m.v. § 3 annet ledd siste punktum. I sin avtalepraksis legger TONO til grunn at når bedriften har mer enn 30 ansatte, er overføringen av sendingene en overføring til allmennheten. Fremføring i hotellvirksomhet må antakelig anses som tilgjengeliggjøring for allmennheten uavhengig av hvor mange rom hotellet har (se Högsta domstolens avgjørelse i NJA 1980 s. 123, dissens 4–1).

I dom 3. februar 2000 tok EF-domstolen stilling til om satellitt- og kabeldirektivet har betydning for grensedragningen mellom offentlig og privat fremføring via kabelnettverk (*Hosteleria Asturiana*, C-293/98). Hotellet hadde installert et anlegg for mottak av TV-programmer, som via kabel ble overført til TV-apparater på de enkelte rom. Hotellet anførte at dette ikke kunne anses som «tilgjengeliggjøring for allmennheten» eller «videresending via kabel» i direktivets forstand. Domstolen kom imidlertid til at direktivet ikke tar sikte på å regulere spørsmålet, som derfor fullt ut må løses etter nasjonal rett. Det fremgår av direktivets fortale at det bare tar sikte på en minimumsharmonisering av de rettslige rammebetingelser for det audiovisuelle området, og at det ikke foregriper fremtidige harmoniseringstiltak på opphavsrettsområdet (betraktningene 32 til 34). Av direktivets artikkel 8 og betraktning 27 fremgår det at medlemsstatene ikke er forpliktet til å innføre en særlig rett til viderespredning via kabel eller til å fastlegge innholdet av en slik rett. Direktivet forplikter uteluk-

kende medlemsstatene til å sikre at viderespredning via kabel på deres territorium av utsendelser fra andre medlemsstater, skjer under overholdelse av gjeldende bestemmelser om opphavsrett og nærstående rettigheter. En harmonisering på dette punkt vil først bli gjennomført ved det foreslåtte direktivet om opphavsrett og beslektede rettigheter i informasjonssamfunnet (omtalt i *Nytt i privatretten* nr. 3/1999). Etter direktivforslagets artikkel 3 nr. 1 skal opphavsmenn ha enerett til å tillate eller forby tilgjengeliggjøring for allmennheten av deres åndsverk. Det nærmere innholdet av denne bestemmelsen må fastlegges ved EF-domstolens praksis.

Are Stenvik

PATENTRETT

Supplerende beskyttelsessertifikater – produktbegrepet

Det ble i 1994 innført særregler om forlengelse av beskyttelsestiden for legemidler (patentlovens § 62a). I 1997 ble det innført tilsvarende regler for plantefarmasøytiske produkter (patentlovens § 62b). Begge bestemmelsene inkorporerer EF-forordninger i norsk rett (forordningene 92/1768/EØF og 96/1610/EF). Reglene innebærer at den som er innehaver av et patent – et såkalt *basispatent* – som beskytter et legemiddel eller et plantefarmasøytisk produkt, kan ha rett til et sertifikat som forlenger beskyttelsestiden med inntil fem år fra patentets utløpsdato (se Are Stenvik, *Patentrett*, Oslo 1999 s. 291–295).

Et beskyttelsessertifikat gir i utgangspunktet samme beskyttelse som basispatentet. Det har imidlertid vært noe usikkerhet knyttet til om beskyttelsen begrenses av den markedsføringsstillatelse som er meddelt etter legemiddeloven, og i tilfelle på hvilken måte. I legemiddelforordningens artikkel 4 heter det: «Den beskyttelsen sertifikatet gir, er ikke mer vidtgående enn den beskyttelse basispatentet gir, og den omfatter bare det produktet som dekkes av markedsføringsstillatelsen for det til-

svarende legemiddel, samt enhver anvendelse av produktet som legemiddel som det er gitt tillatelse til før sertifikatet utløper.» Det har vært diskutert hvilke begrensninger dette eventuelt innebærer med hensyn til selve *produktet* og med hensyn til *anvendelsen* av det.

Enkelte spørsmål knyttet til den førstnevnte problemstillingen – hvilket «produkt» som kan beskyttes med et supplerende beskyttelsessertifikat – er nå avklart ved EF-domstolens dom 16. september 1999 (*Farmitalia Carlo Erba, C-392/97*).

Situasjonen var at markedsføringstillatelsen dekket et bestemt kjemisk stoff i form av et salt (*idarubicinhydroklorid*). Dette saltet utgjør ett av et stort antall forskjellige salter av basen *idarubicin*, som var beskyttet ved basispatentet. Innehaveren av basispatentet krevde prinsipielt beskyttelsessertifikat for *idarubicin* og *alle salter* av dette, subsidiært for *idarubicin* og *idarubicinhydroklorid*. Søknaden omfattet således en rekke salter som verken var angitt i markedsføringstillatelsen eller i patentkravene. Heller ikke i patentbeskrivelsen var andre salter enn *idarubicinhydroklorid* nevnt.

Søknaden ble avslått av Patentamt og Bundespatentgericht i Tyskland, hvoretter den ble brakt inn for Bundesgerichtshof, som anmodet om tolkningsuttalelse fra EF-domstolen.

EF-domstolen kom til at retten til å få utstedt beskyttelsessertifikat ikke er begrenset til den bestemte form av et kjemisk stoff som er angitt i markedsføringstillatelsen, men at den omfatter produktet som legemiddel i alle de former som er omfattet av beskyttelsen i henhold til basispatentet. Tolkningen ble blant annet begrunnet med at det ikke bør være for lett for konkurrenter å komme utenom et sertifikat, og at dette er nødvendig for å realisere forordningens formål (som er å sikre innehaveren av basispatentet en enerett på markedet i en viss periode ut over patentets gyldighetsperiode). Ved avgjørelsen av hvilke former av produktet som er omfattet av basispatentet, skal nasjonal rett legges til grunn, hvilket for Norges vedkommende vil si patentlovens § 39. I samtlige europeiske land legges det til grunn at patentvernet kan omfatte mer enn det som uttrykkelig fremgår

av patentkravene. Det betyr at et supplerende beskyttelsessertifikat kan omfatte former av produktet som verken fremgår uttrykkelig av markedsføringstillatelsen eller basispatentet, slik som i den foreliggende sak.

Dommen løser ikke alle de tolkningsspørsmål som knytter seg til produktbegrepet i forordningene, se nærmere *Patentrett* s. 293–295.

Are Stenvik

Ny litteratur

Europæisk patent gir en oversiktlig fremstilling av gjeldende europeisk patentrett etter EPC. Boken er relevant både for nordmenn som søker europeisk patent, og for norske jurister og patentfullmektiger som søker informasjon om praktiseringen av de bestemmelser i EPC som har paralleller i den norske patentloven.

Lise Dybdahl: *Europæisk patent*. ISBN 87-607-0515-9. GadJura, København 1999, 279 s.

Pharmaceutical Patents in Europe behandler materiellrettslige spørsmål knyttet til patentering av legemidler, i et europeisk perspektiv. Boken bygger på forfatterens doktoravhandling (omtalt i *Nytt i privatretten* nr. 1/1999), men er oppdatert og omarbeidet.

Bengt Domeij: *Pharmaceutical Patents in Europe*. ISBN 91-39-00601-8. Norstedts-Kluwer, Stockholm 2000, 364 s.

Mogens Kockvedgaards lærebok i immaterialrett er kommet i ny utgave. Boken er et uunnværlig hjelpemiddel for alle som arbeider med immaterialrettslige spørsmål.

Mogens Kockvedgaard: *Lærebog i immaterialret*. ISBN 87-574-5274-1. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 5. utg., København 1999, 414 s.

VAREMERKERETT

Europeisk registreringspraksis

EF-varemerker utstedes av EUs varemerkemyndighet, Office for Harmonization in the Internal Market (OHIM), med hjemmel i forordning 40/94/EF (EFT L 11 (1994) s. 1). Forordningen gjelder ikke for EFTA-landene, men har likevel betydning for borgere i EFTA-land, dels fordi registreringer kan søkes og innehas av EFTA-borgere og dels fordi OHIMs praksis om tolkning av varermerkeforordningen kan få betydning for anvendelsen av nasjonal rett. Den nasjonale lovgivning reguleres riktignok ikke av forordningen, men av varemerke-direktivet (se *Nytt i privatretten* nr. 2/1999). De materielle bestemmelsene i direktivet og forordningen er imidlertid sammenfallende, og det må tilstrebes harmoni ved praktiseringen av de to regelsettene. I forvaltningspraksis har det vært lagt til grunn at en bør ta hensyn til avgjørelser fra OHIMs Boards of Appeal ved tolkningen av varemerkeloven (se 2. avd. kj. 6922 NO MORE TANGLES, ennå ikke trykt).

Det foreligger etterhvert en anselig mengde avgjørelser fra OHIMs Boards of Appeal, som er lett tilgjengelige på Internett (www.oami.eu.int). Et utvalg trykkes dessuten i internasjonale tidsskrifter, blant annet *European Trade Marks Reports* (Sweet & Maxwell). OHIMs avgjørelser kan påankes til Førsteinstansdomstolen i EF, og dennes avgjørelser kan bringes inn for EF-domstolen for såvidt gjelder rettslige spørsmål.

Et hovedinntrykk er at OHIMs praksis stemmer godt overens med etablert norsk praksis. For eksempel praktiseres *distinktivitetskravet* (se varemerkelovens § 13 første ledd) nokså strengt, under henvisning både til friholdelsesbehovet og til varemerkets funksjon, som er å skille innehaverens varer fra andres. Som eksempel på at lignende saker har fått samme utfall, kan nevnes 2. avd. kj. 6887, der TDI ble nektet registrert for kjøretøyer i kl. 12, under henvisning til at merket måtte antas å bli oppfattet som en forkortelse for turbodieselmotor med direkteinnsprøyting, og

OHIM Board of Appeal-avgjørelsen R-433/99, der «TDDi» ble nektet registrert for samme varer med en lignende begrunnelse.

OHIMs linje i disse sakene er fulgt opp av Førsteinstansdomstolen, i de tre sakene som foreløpig er avgjort der. Det kan i denne forbindelse nevnes at Oslo byrett i dom 10. mars d.å. (ENTERPRISE) uttalte at Førsteinstansdomstolens avgjørelse T-19/99 *DKV Deutsche Krankenversicherung* (COMPANYLINE) «tyder på at EU ikke har noen spesielt mer liberal holdning til disse spørsmål enn det som hittil har vært lagt til grunn i Norge». Det foreligger ennå ingen avgjørelser fra EF-domstolen om tolkningen av varemerkeforordningen.

Det kan ikke her gis noen bred redegjørelse for den foreliggende praksis, men noen smakebiter kan nevnes. OHIMs Boards of Appeal har nektet registrering av følgende merker, fordi de er ansett å mangle særpreg og/eller fordi de er beskrivende: INSTANT INTERNET for bl.a. datamaskinprogrammer (R-124/99), PERFECT BROW for kosmetikk (R-110/98), SITEPRODUCER for bl.a. datamaskinprogrammer (R-107/98), ULTRA MOIST for såper, parfyme og kosmetikk (R-84/98) og EASYPHOTO for datamaskinprogrammer og datamaskiner (R-59/98). Derimot har følgende merker blitt godtatt til registrering: PERFECT BROW for bl.a. toalettsåpe og parfyme (R-110/98) og NETMEETING for datamaskinprogrammer (R-26/98).

For øvrig kan det være grunn til å fremheve avgjørelsene R-7/97 og R-169/98, der det ble lagt til grunn at farger og fargekombinasjoner kan være registrerbare. Den sistnevnte avgjørelsen gjaldt fargen *gul*, som var søkt registrert for tyggegummi av *W.M. Wrigley Jr. Company*. Board of Appeal uttalte at en farge må oppfylle de generelle kravene i forordningens art. 4 (varemerkelovens § 2 annet ledd) for å kunne registreres som varemerke, blant annet at det må kunne gjengis grafisk og at det må være egnet til å skille en virksomhets varer eller tjenester fra andres. For å oppfylle det sistnevnte vilkåret er det tilstrekkelig at merket må antas å ha en atskillende funksjon i en eller annen hypotetisk og realistisk situa-

sjon. Derimot ble merket ikke ansett å oppfylle kravet til særpreg (distinktiv karakter) i forordningens art. 7, 1, b. Etter denne bestemmelsen, ble det uttalt, må et varemerke være «capable of serving as an indication of origin. It must have the inherent property of distinguishing the goods claimed by their origin from an undertaking.»

Ved vurderingen må det tas hensyn til den bruk av varemerker som har vært vanlig på vedkommende område, samt forventningene til gjennomsnittsbrukeren av slike varer. En farge vil normalt ikke i seg selv ha en slik atskillende evne. Forbrukere er ikke vant til å trekke slutninger om varers opphav på grunnlag av deres farge, fordi farger vanligvis ikke brukes som kjennetegn. Det kan imidlertid stille seg annerledes for svært spesielle varer, for svært spesielle farger eller for farger som er blitt innarbeidet som varemerker. For eksempel er en bestemt lillafarge, på grunnlag av innarbeidelse, godtatt til registrering for sjokoladen *Milka*. Endelig kan det nevnes at Board of Appeal også anså forordningens art. 7, 1, d for å være til hinder for registrering. Etter denne bestemmelsen kan et varemerke ikke registreres hvis det utelukkende består av tegn som er blitt vanlige i alminnelig språkbruk eller i lojal og vanlig forretnings-skikk. Det aktuelle gulfargen ble ansett som et slikt tegn, fordi det var vanlig å bruke den i markedsføring, sammen med bilder, grafiske elementer og tekst.

Av prosessuelle avgjørelser kan nevnes R-46/98, der Board of Appeal godtok registrering av *detaljhandel* som en *tjeneste* i forhold til reglene om klassifikasjon. Tjenesteangivelsen – som hadde følgende ordlyd: «Bringing together, for the benefit of others, of a variety of goods ... to enable consumers to view and buy the products.» – ble imidlertid ikke ansett tilstrekkelig klar, fordi den ikke anga et bestemt vareområde. En akseptabel angivelse kunne for eksempel lyde: «Retail services in the field of sports goods.» I Norge har det hittil ikke vært akseptert varefortegnelser som angir detaljhandel med varer.

Førsteinstansdomstolen har som nevnt avgjort tre saker: Sak T-163/98 *The Procter & Gamble Company* gjaldt spørsmålet om varemerket *BABY-DRY* var registrerbart for

småbarnsbleier. Spørsmålet ble besvart benektende, fordi merket måtte anses som beskrivende (art. 7, 1, c). Ordsammenstillingen angir klart og direkte varenes formål; å holde småbarn tørre. Registreringsnektelse ble det også i sak T-19/99 *DKV Deutsche Krankenversicherung AG*: Ordmerket *COMPANYLINE* ble ansett å mangle særpreg (art. 7, 1, b) for forsikring og finansielle tjenester. Førsteinstansdomstolen viste til at merket var sammensatt av to vanlige ord i det engelske språket, og at sammensetningen ikke ga merket et slikt særpreg at det ble egnet til å skille søkerens tjenester fra andres. Det ble ikke ansett avgjørende at *COMPANYLINE* ikke er et ord som finnes i ordbøker. Sak T-122/99 *The Procter & Gamble Company II* gjaldt en søknad om registrering av vareutstyr (vareutseende) for en såpe. Her ble avgjørelsen fra OHIM Board of Appeal opphevet av prosessuelle grunner, og det ble derfor ikke nødvendig for Førsteinstansdomstolen å gå inn på selve distinktivitetskravet. Den uttalte imidlertid at vareutstyret – et nokså enkelt utseende såpestykke med innsvingte sidekanter – ikke kunne nektes registrert med den begrunnelse at formen følger direkte av varens art (art. 7, 1, e, i). Derimot tok den ikke stilling til registreringshindringene i art. 7, 1, b (manglende særpreg) og 7, 1, e, ii (form som er nødvendig for å oppnå et teknisk resultat), som var anført av Board of Appeal. Distinktivitetskravet for vareutstyr er belyst blant annet i Board of Appeal-avgjørelsen R-55/98 (oljekanne).

Are Stenvik

TINGSRETT

Regulering av festeavgift

Høyesterett avsa en dom om festeavgift den 3. mars 2000. Da den aktuelle festekontrakten ble opprettet i 1985 mellom Oslo kommune og Norsk Totalentreprise A/S, ble festeavgiften

beregnet ut fra en kvadratmeterpris på kr 30, en pris som lå betydelig under en markedsmessig festeavgift. Ved reguleringen 10 år senere krevet Oslo kommune en festeavgift beregnet ut fra tomteverdien på reguleringstidspunktet, jf. tomtefesteloven av 30. mai 1975 nr. 20 § 14 annet ledd. Nyjordet Vel som i 1987 hadde fått overdratt festekontrakten fra Norsk Totalentreprise, hevdet at når festeavgiften i sin tid var blitt satt under markedsmessig avgift, måtte det samme gjelde ved senere regulering. Partene var enige om at saken gjaldt forståelsen av tomtefesteloven § 14 annet ledd.

Spørsmålet gjaldt om det var feste- tomtens verdi på reguleringstidspunktet som var avgjørende for fastsettelsen, eller om det var den forholds- messige endringen i tomtens verdi fra kontraktsinngåelsen til regulerings- tidspunktet som var bestemmende for den nye festeavgiften. I tomtefesteloven § 14 annet ledd heter det at "den nye festeavgifta skal fastsetjast i sam- svar med tomteverdet på regulerings- tida". Ifølge Høyesterett talte lovens ordlyd med atskillig tyngde for at dagens tomteverdi skulle legges direkte til grunn for beregningen. Heller ikke lovens formål eller reelle hensyn talte for den lovforståelse fes- teren forfektet. Dersom partene hadde ment at festeavgiften skulle ligge på et nivå som innebar et varig avvik fra markedspris, hadde det vært naturlig å avtale en indeksregulering av feste- avgiften i henhold til tomtefesteloven § 14 tredje ledd.

Kirsti Strøm Bull

Ny litteratur

Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark er Otto Jebens' avhandling for den juridiske doktorgrad som han disputerte på 15. januar i år. Som tittelen sier, behandler boken spørsmålet om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark, et spørsmål som er dagsaktuelt nå når regjeringen skal følge opp Same- rettsutvalgets forslag om forvaltning av grunnen i Finnmark, se NOU 1997: 4. Boken viderefører de spørsmålene som Sverre Tønnesen reiste i sin avhandling om *Retten til jorden i Finnmark* fra

1972. Som Otto Jebens sier i bokens for- ord har norske jurister og myndigheter i lang tid hevdet at all usolgt jord i Finn- mark fylke er statens eiendom. Som dommerfullmektig i Finnmark i 1940- årene opplevde forfatteren den sterke motsetning i kultur og næringsforhold mellom Indre Finnmark og de ytre deler av fylket. I Karasjok og Kauto- keino var samene stort sett de eneste beboere, og hadde vært det i mange hundre år. Reindriften var den domi- nerende næring. Jebens stilte seg spørsmålet om det under slike forhold var naturlig og rimelig at samene i disse områdene var uten eiendoms- rett. Hvordan var staten blitt eier? Otto Jebens har arbeidet med disse spørsmålene i mange år ved siden av advokatpraksis.

I boken går han inn i et omfattende rettshistorisk materiale. Frem til 1751 var Indre Finnmark et fellesområde mellom Norge-Danmark og Sverige- Finland og underlagt svensk jurisdik- sjon. Forfatteren redegjør for de sven- ske regler som gjaldt for dette område og for domsmateriale fra tiden før 1751. Ved analyse at disse kildene mener Jebens at samene i Indre Finn- mark hadde rettigheter til grunnen som i sitt innhold må karakteriseres som en eiendomsrett.

Etter grensetraktaten mellom Norge og Sverige i 1751 ble Indre Finnmark en del av Norge, og kom således under norsk jurisdiksjon. Jebens drøfter om staten etter 1751 har overtatt eiendoms- retten til grunnen i Indre Finnmark. Han gjennomgår lovgivningen og sta- tens forvaltningsmessige disposisjoner i området frem til idag. Han stiller også spørsmålet om staten har ervervet eien- domsretten etter prinsippet om «festne- de rettsforhold». Til slutt i boken behandler Jebens spørsmålet i relasjon til Norges folkerettslige forpliktelser etter ILO-konvensjon nr. 169 om urfolks rettigheter. Han konkluderer med at de beste grunner taler for at samene har eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark.

Kirsti Strøm Bull

FAMILIE- OG ARVERETT

BARNERETT

Felles foreldreansvar med forbehold for flytting til utlandet?

Kjennelse avsagt av Høyesterett 1. februar 2000. Dissens 3-2

Lagmannsretten hadde bestemt at de to barna saken gjaldt, skulle bo fast hos moren. Under dissens hadde lag- mannsretten fastsatt at partene skulle ha felles foreldreansvar med den begrensning at faren ikke kunne mot- sette seg at moren flyttet med barna til Tyskland.

Høyesterett fant under dissens at avgjørelsen bygget på uriktig lovan- vendelse, og opphevet den. Flertallet begrunnet dette med at det ikke er hol- depunkter i barneloven eller forarbei- dene for at domstolen kan velge andre løsningsalternativer enn dem loven oppstiller. Avgjørelser om flytting utenlands kan ikke stå i noen annen stilling enn de øvrige funksjoner forel- dreansvaret består av. En adgang for domstolene til å fastsette mellomløs- ninger har etter flertallets syn heller ikke støtte i rettspraksis. Det er en lov- giveroppgave å vurdere om det vil være en god ordning å la domstolene fastsette mellomløsninger.

Mindretallet var enig i at de funk- sjoner foreldreansvaret består av, som hovedregel ikke kan splittes opp. Etter deres syn kommer likevel flyt- ting utenlands i en særstilling, fordi det står i nær sammenheng med hvem som skal ha den daglige omsorg for barnet. Det vises til at lovgiveren har gitt uttrykk for at det ved samlivs- brudd i størst mulig utstrekning bør fastsettes felles foreldreansvar. Bar- neloven § 43 første ledd bør tolkes slik at den ikke danner noen begrens- ning for domstolenes kompetanse, men bare gjelder dersom det ved avgjørelsen om foreldreansvaret ikke er fastsatt noe annet.

Kirsten Sandberg

FAMILIERETT

Stiftelse av medeiendomsrett i samboerforhold – kreves mer enn i ekteskap?

I RG 1999 s. 596 (Frostatting) uttaler lagmannsretten: «Det må etter rettspraksis antas at det kreves mer for at medeiendomsrett til bolig, ervervet under samlivet, skal oppstå for en samboer enn for en ektefelle.» (s. 600) I denne saken ble den ene samboeren ansett for være eneieier av parets felles bolig. Resultatet er det ikke noe å si på, men rettens uttalelse om at det skal mer til for å stifte sameie i samboerforhold enn i ekteskap, bør ikke stå uimotsagt.

Lagmannsretten viser ikke til noen konkrete dommer i sin uttalelse. Ser vi på høyesterettspraksis, taler den snarere for at listen ligger likt i ekteskap og ugift samliv. Den dommen som kanskje går lengst i å tillegge husarbeid vekt, Rt. 1978 s. 1352, gjaldt nettopp samboerforhold. Kvinnens husarbeid, uten barneomsorg, i en ett-roms leilighet ble ansett for å medføre «vesentlige besparelser» for mannen i alle år, i tillegg til at det muliggjorde hans hyttebygging i helgene. For Høyesterett gjaldt tvisten bare eierandelens størrelse, men slik premissene ellers er utformet tyder intet på at resultatet ville blitt annerledes om også stiftelses spørsmålet hadde vært omtvistet for Høyesterett. Sameiespørsmål i samboerforhold har også vært oppe i Rt. 1984 s. 497, Rt. 1982 s. 1102 og Rt. 1999 s. 177. Resultatet ble eneie i samtlige tre saker, men verken premisser eller resultat kan tas til inntekt for at det skal kreves mer for å stifte sameie i samboerforhold enn i ekteskap. Dommene inneholder heller ingen uttalelser i den retning. Praksis fra lavere instanser kan heller ikke sies å etterlate noe entydig bilde av en høyere terskel for stiftelse av sameie i samboerforhold enn i ekteskap.

Det er altså få direkte holdepunkter i rettspraksis for lagmannsrettens uttalelse. I Rt. 1980 s. 1403 uttaler riktignok Høyesterett at det bør kreves mer hjemmearbeid for å stifte sameie når partene har særreie enn når de har felleseie, og begrunner dette blant annet med at de økonomiske konsekvensene av eierforholdet er større når partene har særreie.

Med støtte i denne uttalelsen kunne kanskje det samme hevdes for samboerforholdets del. Men selv i særreieforhold er ikke dette noe overbevisende argument, se nærmere Lødrup: *Familieretten* (1997) s. 127–128 og Sverdrup: *Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv* (1997), s. 312–318. Og argumentet har enda mindre vekt i samboerforhold, hvor partene heller ikke har inngått noen uttrykkelig avtale om delingen. Det faktum at partene har valgt ikke å gifte seg, kan ikke alene tas som uttrykk for at de har ønsket at den formelle eier – eller den direkte bidragsyter – skal være eneieier.

Samboerforholdet har en uformell karakter og kan utvise større variasjon i faktisk fellesskap enn ekteskapet. Av den grunn kunne man kanskje tenke seg at listen for å stifte medeiendomsrett burde ligge høyere. Men samboerforhold har etter hvert blitt en utbredt samlivsform – også blant parter som har felles barn. I det enkelte tilfellet kan forbindelsen mellom samlivspartene være like tett og etablert som i et ekteskap. Da er det bedre å ta hensyn til graden av fellesskap i den konkrete vurderingen. Dette gir stiftelsesvurderingen rik anledning til. Sameie stiftes etter en samlet vurdering av partenes bidrag til ervervet, og ervervets karakter av å være et fellesprosjekt for partene. Kravet til fellesskap ligger implisitt i begge disse vilkårene. Gradene av økonomisk fellesskap i samboerforholdet måles i graden av medvirkning til anskaffelsen, både ved de direkte bidrag, og ved de indirekte bidrag i form av betaling av forbruksutgifter og hjemmearbeid. Kravet til samhörighet og stabilitet ligger også implisitt i vurderingen av det fellesskap som har vært rundt anskaffelse og bruk av eiendelen. Noe generelt virkende tilleggskrav skulle det ikke være behov for. Heller ikke i teorien har det vært antydning en høyere terskel, se Strøm Bull: *Ugift samliv* (1990) s. 31 flg., Lødrup: *Familieretten* (1997) s. 115, Thue: *Samliv og sameie* (1983) s. 114 flg. og Sverdrup: *Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv*, (1997) s. 185 flg. og s. 318 flg..

NOU 1999: 25 om *Samboere og samfunnet* forutsetter også at det er de samme stiftelsesreglene som gjelder i ekteskap og i ugift samliv, se s.

129 og s. 182. Av hensyn til klarhet og forutberegnelighet i lovverket, samt av pedagogiske hensyn foreslår for øvrig utvalget at en tilsvarende regel som ekteskapslovens § 31 tredje ledd tas inn i husstandsfellesskapsloven.

Tone Sverdrup

BOLIGRETT

Ny utgave av Boligrett

Standardverket i boligrett er kommet i ny utgave: Christian Fr. Wyller: *Boligrett*. 4. utgave. ISBN 8299125189, Stavanger (eget forlag) 2000, 598 s., kr 700,-. Boken skal være ajour med lover pr. 1/1-2000, og med rettspraksis til og med Rt. 1999 s. 1755 og RG 1999 s. 303.

Nye regler om leieprisvern (husleieregulering)

Ved overføring fra manus til trykksats av nyhetsbrev 1/00 er en linje blitt borte på side 14, noe som innebærer at oversikten over innholdet i lov 22. desember 1999 nr. 99 er blitt misvisende. Tredje setning i siste avsnitt (s. 14 første spalte) skulle lyde: I Oslo og Trondheim skal slike tvister (om det begjæres av leier) løses av husleienemndene; i andre kommuner skal tvisten løses enten av husleietvistutvalg opprettet etter den nye lovens § 12-5, eller av en takstnemnd etter § 12-2.

Regelverket pr. 1. januar 2000 er mer inngående beskrevet i Wyller: *Boligrett* s. 219–230.

Ved lov 31. mars 2000 nr. 20 er det gitt ytterligere regler med henblikk på anvendelse av den gamle husleielovs § 35 i eldre leieforhold utenfor husleiereguleringslovens kap. 2. For å unngå tvil om rekkevidden av § 35 ble det lovfestet en hovedregel om plikt for tvisteorganet til å sette leien ned, dersom leien etter 1. juli 1999 er økt med mer enn 25 % utover endringene i konsumprisindeksen siden leien forrige gang ble endret; riktignok med en adgang til å innrømme en større økning når særlige grunner taler for

det. (Med særlige grunner siktes det ifølge forarbeidene «først og fremst til situasjoner der selv 25 % leieøkning pluss indeksregulering medfører at leieøkningen likevel blir svært liten målt i kroner og øre, og hvor det nye leienivået derfor blir liggende langt under gjengs leie.») Loven sier imidlertid samtidig at etter at leien er satt ned etter dette ledd, skal bestemmelsene i den nye husleielovens kap. 4 gjelde, uansett om loven for øvrig gjelder for leieforholdet; noe som har til følge at leierne må være forberedt på en oppjustering til gjengs leie etter § 4-3 om tre år. For å sikre at loven ikke kommer i konflikt med Grunnloven § 97, er det føyet til et nytt syvende punktum i første ledd, om at leie som er opptjent før 1. april 2000 bare kan settes ned og kreves tilbakebetalt i den grad det kunne gjøres etter dagjeldende regler. Ved endringer i husleiereguleringsl. §§ 1, 2, 14 og 15 ble det også gitt noen flere prosessuelle bestemmelser, «for å unngå nye problemer ved overgangen fra gammel til ny husleielov i den enkelte sak» og for å klargjøre rekkevidden for reglene i husleiereguleringsl. kap. 3. Loven trådte i kraft 1. april i år. Forarbeidene til loven er: Dok. 8:35 (1999–2000); Innst.O. nr. 54 (1999–2000); Forh.O. for 23. mars 2000 og Besl.O. nr. 68 (1999–2000).

Klage over utkastelse foretatt ved kontorforretning

I Rt. 1999 s. 2008 har Høyesteretts kjæremålsutvalg tatt stilling til et praktisk spørsmål om gjennomføring av tvangsfravikelse etter tvfl. kap 13, i tilfeller hvor andre enn saksøkte besitter den faste eiendom. Saken gjaldt utkastelse av en andelseier i et borettslag ved manglende husleiebetaling etter tvfl. § 13-2 tredje ledd bokstav a. Namsmannen tok begjæringen til følge; men fordi andelseier hadde fremtleid leiligheten, ble begjæringen i tråd med «klar innarbeidet namsmannspraksis» ikke gjennomført etter hovedregelen i tvfl. § 13-11, men ved kontorforretning. Kjæremålsutvalget fant på samme måte som namsretten og lagmannsretten at en klage fra saksøkte i denne situasjon måtte avvises etter tvfl. § 5-16 første ledd, da fullbyrdelsen måtte anses som gjennomført. Utvalget

fant «at reelle hensyn med tyngde taler for at tvangsfravikelse må kunne gjennomføres på denne måte overfor en leietaker som har overlatt besittelsen av leiligheten til andre, og for at fullbyrdelsen i et slikt tilfelle må anses avsluttet gjennom kontorforretningen».

Gert-Fredrik Malt

INTERNASJONAL PRIVATRETT

Centros-saken og hovedseteteorien i europeisk selskapsrett

Den 9. mars 1999 kom EU-domstolens avgjørelse i saken Centros Limited v. (den danske) Erhvervs- og Selskabsstyrelsen (Sak C-212/97). Tvisespørsmålet var etableringsfriheten; selskapers rett til ved utøvelse av næringsvirksomhet å etablere seg i andre medlemsstater, EF-traktatens art. 43 (tidligere art. 52), jf. art. 48 (tidligere art. 58).

Her tar jeg ikke opp Centros-sakens direkte betydning for etableringsretten. (Noe om dette finner man hos Karsten Engsig Sørensen i *Nordisk tidskrift for selskapsret* nr. 2 1999 s. 92 flg.) Mitt perspektiv er de internasjonale-privatrettslige ansatser man kan finne i Centros-avgjørelsen. Disse aspektene, eller rettere prospektene, har jeg ikke sett behandlet i norsk litteratur. Derfor tillater jeg meg å ta opp en ett år gammel avgjørelse som «nytt». Plassen tillater imidlertid ikke annet enn å peke på mulige konsekvenser av avgjørelsen.

I den internasjonale selskapsrett opereres det med to forskjellige prinsipper som bestemmende for hvilket lands rett et selskap er underlagt; registreringslandets rett (inkorporasjonsteorien) eller retten i det land der selskapet har sitt økonomiske og administrative hovedkontor (hovedsete- eller siège social-teorien). Inkorporasjonslandets rett gjelder i Common law-landene, mens hovedseteteretten har vært dominerende i kontinental-europeisk rett, herunder norsk (se eksempelvis Geir Woxholth i *LoR* 1993 s. 579 flg.). I senere internasjonal-privatrettslige kondifikasjoner i Europa har man imidlertid – med visse modifikasjoner – valgt registreringslandets rett som sel-

skapsstatutt, således i Sveits og Italia (henholdsvis Bundesgesetz über das Internationale Privatrecht av 1. januar 1989 art. 21 og Riforma del sistema italiano di diritto internazionale privato, legge 31. mai 1995 nr. 218 art. 25).

Spørsmålet som reiser seg på grunnlag av Centros-avgjørelsen er om EU-domstolen nå har valgt inkorporasjonsteorien som bestemmende i europeisk selskapsrett.

Saksforholdet i Centros var i korthet:

Det danske ekteparet Bryde stiftet i mai 1992 selskapet Centros Limited i England. Selskapet skulle drive virksomhet utelukkende i Danmark, men hadde sin adresse i England hos en bekjent av Bryde. Selskapet ble opprettet i England for å omgå det danske krav om minstekapital på Dkr 200 000; i England ble selskapet stiftet med en kapital på 100 Pund, som ikke var innbetalt til selskapet.

Allerede sommeren 1992 søkte Bryde om å få registrert en filial av selskapet i Danmark. Den danske Erhvervs- og Selskabsstyrelsen nektet registrering, under henvisning til at det var tale om en ren omgåelse av de danske regler, vedrørende minstekrav til aksjekapital. Østre Landsret ga Erhvervs- og Selskabsstyrelsen medhold. Avgjørelsen ble anket, og den danske Høyesteret besluttet å forelegge saken for EU-domstolen i henhold til EF-traktaten art. 234 (tidligere art. 177).

Generaladvokat La Pergola avviste Erhvervs- og Selskabsstyrelsens argumenter og EU-domstolen avsa sin dom 9. mars 1999.

I dommen slås det uttrykkelig fast at «traktatens art. 52 (nå 43) og 58 (nå 48) er til hinder for at en medlemsstat nekter registrering av en filial til et selskap som er stiftet i medhold av lovgivningen i en annen medlemsstat, der det har sitt hjemsted, men ikke driver ervervmessig virksomhet, når filialen ønskes opprettet for at selskapet kan drive hele sin virksomhet i den stat der filialen opprettes, slik at det unngås å stifte selskap i den sistnevnte stat, og derved, at de gjeldende regler om stiftelse av selskaper, som er strengere med hensyn til innbetaling av minste selskapskapital kommer til anvendelse» (premiss 39).

Selv om domstolen tar noen reserverasjoner, gir uttalelsen uttrykk for et klart standpunkt til fordel for inkorporo-

rasjonsteorien. Men avgjørelsen kan likevel ikke sees som utvilsom. Usikkerheten skyldes Daily Mail-avgjørelsen av 27. september 1988, hvor domstolen uttalte at fastleggelsen av hva som er et selskaps hjemland, «på fellesskapsrettens nåværende utviklingstrinn» (1988) var et rent nasjonalt anliggende. Dette er blitt forstått dit hen at de enkelte stater selv bestemmer om de skal bygge på inkorporasjons- eller hovedsetelandets rett som selskapsstatutt.

Det åpne spørsmål i Centros-avgjørelsen er om den innebærer et endret standpunkt til hva som er selskapsstatutt i forhold til det som ble fremholdt i Daily Mail-saken. Når domstolen endrer praksis, er det nemlig vanlig at det blir sagt uttrykkelig, men i Centros-avgjørelsen er det ingen henvisning til Daily Mail-avgjørelsen. På

den annen side, Centros er en plenumsavgjørelse (15 dommere), og premissene er meget klare. Det man med sikkerhet kan si er imidlertid at det ikke lenger er sikkert om man kan opprettholde hovedsetepriippet som selskapsinstitutt.

Det er allerede kommet et betydelig antall artikler om den internasjonale privatrettslige betydning av Centros-avgjørelsen. Her nøyer jeg meg med å vise til Søren Friis Hansen: Nekrolog over Hovedseteteorien? i *Juridisk Instituts Julebog* 1999, Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, København 1999 s. 143 flg. og Hans Jørgen Sonnerberger/Helge Grosserichter: Konfliktlinien zwischen internationalen Gesellschaftsrecht und Niederlassungsfreiheit, i *Recht der Internationalen Wirtschaft*, hefte 10, 1999 (s. 721 flg.).

Helge J. Thue

Ny litteratur

Gaarders innføring i internasjonal privatrett foreligger nå i 3. utgave ved Hans Petter Lundgaard. Boken er vesentlig omarbeidet i forhold til tidligere utgaver og nesten fordoblet i sidetall, 2. utgave fra 1990 var på 165 sider. Boken inneholder et nytt kapittel om internasjonal prosess og særlig kapitlene om kontraktsrett og familierett er betydelig omarbeidet.

Hans Petter Lundgaard: *Gaarders innføring i internasjonal privatrett*. ISBN 82-00-45239-5, Universitetsforlaget, Oslo 2000, 304 s., kr 398,-.

Nytt i privatretten

Nytt i privatretten utgis av Institutt for privatrett ved Universitetet i Oslo i samarbeid med Cappelen Akademisk Forlag.

Hovedredaktør: Peter Hambro
Forlagsredaktør: Per Christian Opsahl

Abonnement fås ved henvendelse til Cappelen Akademisk Forlag, telefon 2298 5800 eller telefaks 2298 5845.

Et årsabonnement på *Nytt i privatretten* koster kr 350,-.
Abonnementet løper til det skriftlig blir oppsagt.

Henvendelser om *Nytt i privatretten* rettes til:

Cappelen Akademisk Forlag
Postboks 350 Sentrum
0101 Oslo

E-post: caf@cappelen.no
<http://www.cappelen.no/caf/>

Nytt i privatretten © Cappelen Akademisk Forlag,
Juridisk redaksjon 2000
Neste hefte kommer september 2000